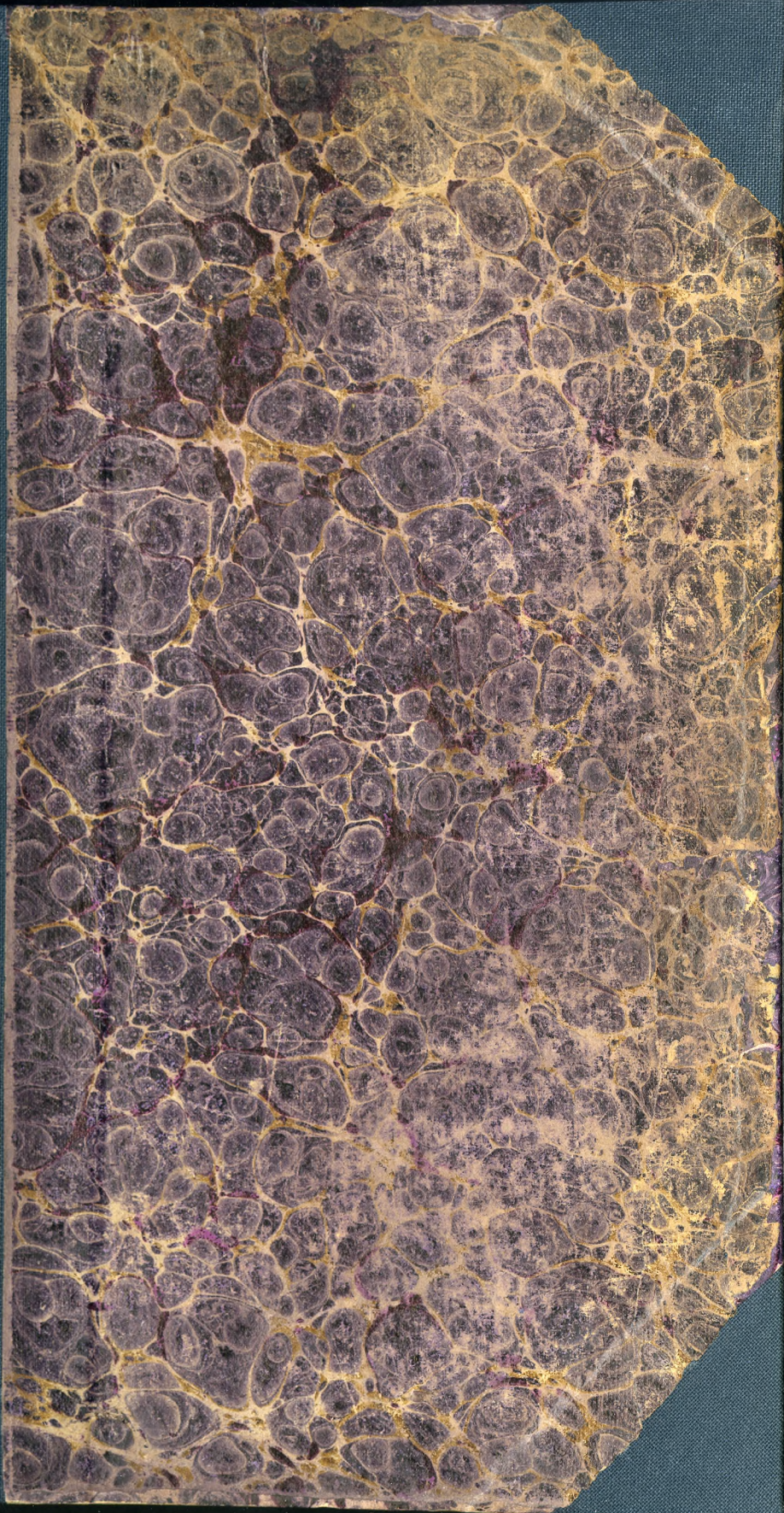

Politikai
röpiratok

197

197
21840

A
MAGYARORSZÁGI SZERBEK
VISZONYA
AZ EGYHÁZI UNIOHOZ.

BÖLCSÉSZETTUDORI ÉRTEKEZÉS.

IRTA

LUKICS DEMETER.

CORRELATIO
SERBORUM HUNGARIAE
AD
UNIONEM ECCLESIASTICAM.

DISSERTATIO PHILOSOPHICA

AUTORE

DEMETRIO LUKICS.

15.

BUDAPEST, 1889.

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

A
MAGYARORSZÁGI SZERBEK

VISZONYA

AZ EGYHÁZI UNIOHOZ.

BÖLCSÉSZETTUDORI ÉRTEKEZÉS.

IRTA

LUKICS DEMETER.

BUDAPEST,
HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA

1889.

527a 007644

CORRELATIO
SERBORUM HUNGARIAE

AD

UNIONEM ECCLESIASTICAM.

DISSERTATIO PHILOSOPHICA

AUTORE

DEMETRIO LUKICS.

BUDAPESTINI,
TYPIS VICTORIS HORNYÁNSZKY.

1889.

KEDVES TESTVÉR-BÁTYÁMNAK

LUKICS J. DUSAN,

TB. TANÁCSNOK, MUNICIPALIS ALJEGYZŐNEK

HÁLÁBÓL

LUKICS DEMETER.

DILECTO FRATRI

J. DUSANO LUKICS,

HONOR. SENATORI ET MUNICIPALIS NOTARIO,

IN TESSERAM GRATITUDINIS
D. D. D.

AUTOR.

Аз értekezéshez használt kútfők és segéd munkák jegyzéke.

1. Balan-Stadler: Katolička crkva i Slaveni u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini. (Az olasz mű horvát fordítása.)
2. Dr. Ballagi Aladár: Wallenstein horvát karabélyosai.
3. Dr. Ballagi Aladár: Tört. előadások.
4. Bartenstein, Freiherr von: Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten zahlreichen Illyrischen Nation in kaiserl. koenigl. Erblanden.
5. Csaplovics Johann von: Slavonien und zum Theil Croatien. II.
6. Доментијан: Живот св. Симеуна и св. Саве.
7. Fejér: «Codex diplomaticus». I.
8. Гильфердинга А.: Собрание сочинений. I. II.
9. Dr. Kerékgyártó Árpád: Magyarország történetének kézikönyve. I. IV.
10. Кустодіевъ К.: Церковь угорскихъ русскихъ и сербовъ stb.
11. Летописе «Матице Српске.» 113. к.
12. Мајков А.: Историја српског народа. Превео Ђ. Даничић.
13. Пальмовъ И.: Кирилло-Методіевскія преданія у юго-западныхъ славянъ латинскаго обряда.
14. Picot-Pavlovics: Les Serbes de Hongrie stb. (Szerb fordításban.)
15. Раичъ Иоаннъ: Историја разнихъ славянскихъ народов stb. IV.
16. Руварац Д.: Исторично-критична црта о Вићентију Јовановићу stb.
17. Szalay L.: Szerb telepek stb.
18. Соколовъ М.: Извѣстія С.-П. С. Б. О. No. 4.
19. Стоячковичъ А.: Черте живота народа српскогъ у унгарскимъ областима stb.
20. Stojaszkovics A.: Ueber die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina stb.
21. Шематизам источно-православне србске архидијезе сремско-карловачке за 1884. г.
22. Dr. Schwicker: Politische Geschichte der Serben in Ungarn.
23. Vaniček-Szimics: Specialgeschichte der Militärgränze. (Szerb fordításban.) I.
24. Витковић Г.: Критични поглед на прошлост Срба у Угарској. «Гласник» срп. ученог друштва. XXX.

TARTALOM.

	Lap.
1. A magyarországi szerbek történetének rövid áttekintése Zsigmond királyig	1
2. Vázlatok a magyarországi szerbek életéből 1404-től 1690-ig, különös tekintettel az egyházi viszonyokra	11
3. További kísérletek az egyházi unió életbeléptetése körül. Számos szerbek kiköltözése Oroszországba	25

Dr. BALLAGI GÉZA

1. A magyarországi szerbek történetének rövid áttekintése Zsigmond királyig.

A szerbek egyik ágát képezik a nagy szláv törzsnek. A legnevesebb történészek, a kik a szerbek történetével foglalkoztak, mint Šafarik J. Pál és Engel J., tudományos alapon bebizonyították, hogy a szerbek ősi hazája a keleti Kárpátokban, az u. n. vörös Oroszországban fekszik; Hilferding¹ pedig Bojkának nevezi földüket és azt mondja, hogy az a mai orosz Galicziában fekszik.

A VII. század első felében a szerbek odahagyták ősi hazájukat és a Balkán-félszigeten telepedtek le. Picot Emil² a letelepedett szerbek új hazájának határait következőkép határozza meg: északon a Száva és a Duna; keleten a Morava, Ibar folyók és Raska (Novi Bazár) városa; délen Szkadar és Bojana folyó; nyugaton pedig ama hegyek, melyek a Czetinye és Verbász folyók torcolatai között nyulnak el, s melyek a Verbász és Boszna folyók medrét egymástól elválasztják.

¹ А. Гильфердингъ: Исторія Сербовъ и Болгаръ. С.-Петербургъ. 1868. (Hilferding A.: A szerbek és bolgárok története. Szt-Pétervár.) I. 17.

² E. Picot: Les Serbes de Hongrie, leur histoire, leur privilèges, leur église, leur état politique et social. Prága, 1873. Szerb nyelvre fordította és hibáit helyreigazította dr. Pavlovics István. Ujvidék, 1881. 19. — Én ezen szerb fordítást használtam.

Nincs kétség a felől, hogy ama szerbeknek, kik a Balkán-félszigetre költöztek, utja a magyar Kárpátokon és Magyarországon keresztül vezetett, a hol átkelve a Dunán, elfoglalták ama földterületet, a melyet az imént említünk.

Ezen földterületet a szerbeknek Heraklius görög császár (610—641.) jelölte ki, nem engedve meg nekik, hogy Konstantinápoly felé terjeszkedjenek, de annál inkább elfoglalták az észak felé fekvő területeket, s be van bizonyítva, hogy a szerbeknek a Duna bal partján is sűrű telepeik voltak.

Minden kétségen felül áll, hogy a szerbek abban az időben azt a háromszöget is birták, melyet a Dráva, Duna és Száva folyók körülzárnak. Ezt megerősíti Szalay¹ is. Ha azonban vesszük, hogy a szerbek költözködésük közben Magyarországon keresztül mentek, kétségtelen, hogy sokan maradtak közülük Magyarországon. A szerb nép, a mely földműveléssel és marhatenyésztéssel foglalkozott, bizonyára felismerte Magyarország jó talaját a földművelésre és legeltetésre nézve. És így már a VII. század első felében a szerbeket nagyon szétszórva találjuk Magyarországon, ha nem is felette nagy számban. Ugy látszik, hogy a mai Torontál és Szerém megyékben meg lehetős tömör tömegben laktak.

Mikor a magyarok 894-ben Magyarországra jöttek, már itt találták a szerbeket Felső-Magyarországon, Torontál és Bács-Bodrogh megyékben; laktak azonban sokan a Szerémségben, valamint Szlavoniában is.

Engel szerint számos író felemlíti Porphyrogeneta Konstantin ama mondását, mely szerint a szerbek a Duna tulsó oldalán, Veszprém megyében éltek, a hol zsupánjaik igazgatása alatt kis államocskájuk volt.

¹ Szalay László: A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz. Pest, 1861. 7.

Stojacskovics¹ egész csomó helységnevet hoz fel Magyarországon, a melyek szerb töre vezethetők vissza, s a melyekből világosan kitűnik, hogy itt már a legrégebb időktől fogva szerbek laktak.

Sőt, mikor a magyarok a IX. század vége felé Magyarországra jöttek, a szerbeket itt már megkeresztelve találták.

Az első missionáriusok a szerbekhez Rómából jöttek, de ezek nem voltak valami szerencsések. Nem értették a nyelvet, melyet a szerbek beszéltek, s minden törekvésük meghiúsult. E tekintetben szerencsésebb volt a byzanci udvar, a mely szláv hittérítőket küldött a szerbekhez. Mihelyt a szerbek ide költöztek a Bojká-ból, a kereszténység azonnal gyökeret kezdett verni közöttük, de nem lehet mondani, hogy a missió rögtön teljesült, hanem csak fokozatosan. A IX. század közepe felé a szerbek már mindnyájan keresztények voltak.

Mikor Cyrill és Methodius szláv apostolok Pannoniába jöttek, ők csak megszilárdították, megerősítették a kereszténységet az által, hogy elhozták az új testamentum fordítását; szt. Cyrill, máskülönben Konstantin philosophus, pedig szláv betűket adott a szlávoknak, a melyet ma is használ a szlávoknak 90⁰/_o, t. i. a cyrill betűket.

Ismeretes dolog, hogy Magyarországot a magyarok nem foglalták el egyszerre. Árpád megelégedett azzal, hogy meghódítsa Felső-Magyarországot a Tiszáig; csak, mielőtt szt. István került a trónra, bővítették ki a magyarok országuk határait, s ezzel közelebbi érintkezésbe jöttek a szlávokkal, a kik — a mint már mondtuk — déli Magyarországon laktak compactusabb tömegekben.

¹ А. Столяковићъ: Черте живота народа Србскогъ у Унгарскимъ областима и т. д. Беч, 1849. (Vázlatok a szerb nemzet életéből a magyar területen stb. Bécs.) 2.

Tudjuk, hogy a magyarok bejövetele előtt Pannoniában szláv fejedelmek uralkodtak: Pribin és fia Koczel. Nem is említve északon a nagy szláv-morva államot, kétségtelen, hogy a szlávoknak sok, apróbb, egymástól független államuk volt. Mikor a magyarok bejöttek, eltűntek ezen kis államok, de a szlávok maguk megmaradtak. Hogy a szlávok nem olvadtak be a hódító törzsbe, annak oka az, hogy a műveltségnek magasabb fokán állottak, sőt a magyarok sok intézményt egyenesen átvettek tőlük.

Tagadhatatlan, hogy voltak Magyarországon róm. kath. hitű szlávok is és már a IX. században kezdődik a propoganda, melyet Rómából szítottak. A szlávok nagyobb része azonban gör. keleti vallású volt.

A magyaroknak tekintélyes része a gör.-keleti vallást fogadta el, s egy ideig megmaradt benne, sőt a szláv történészek állítják, hogy maga szt. István is, mint gyermek gör. kel. szertartás szerint lett megkeresztelve. Ezen nem lehet legkevésbé sem csudálkozni abban az időben, mikor hit tekintetében Róma és Byzancz között nem csinaltak nagy különbséget. A nagy szerb zsupán, Nemanya István és a szerb nép nagy része is eleinte róm. kath. vallású volt. Ama földben, a hol Nemanya született, csak róm. kath. papok voltak, azért is lett ő latin szertartás szerint előbb megkeresztelve, a latinis haereticis.

A IX. századból ismeretes a Pribin fejedelem és vezére, Mojimir közötti viszály, valamint az is, hogy ez utóbbinak sikerült Pribint kiűzni országából. Pribin déli Magyarországon telepedett le, a hol, a Száván, Moosburg várát építette. Luitprand salzburgi püspök, felhasználva a kedvező alkalmat, Pribint a róm. kath. hitre térítette, s egy időre ismét oly színezete volt a dolognak, mintha a katholika vallás nagyobb tért kezdene hódítani, mert

Pribin új államában a papokat a salzburgi püspökök nevezték ki.¹

A IX. században (858.), mikor a keresztény egyházban megszületett a schisma és kitört a viszály I. Miklós római pápa és Phótius, konstantinápolyi patriarcha között, sok idő kellett hozzá, hogy a róm. kath. és gör. kel. egyházi tanok különbségét kifejtve megállapítsák, s ha egy tekintetét vetünk Magyarország és a Balkán-félsziget földrajzi fekvésére, világos, hogy könnyen megeshetett, hogy úgy a magyarok, mint a szerbek között, mind a két vallásnak voltak követői, mert Róma és Byzancz befolyása alatt állottak.

A magyarok a megye-rendszert a szlávoktól vették át, továbbá némely udvari hivatalt is: udvarnokok, pohárnokok; a gabonanemek elnevezését; a napok neveit a hétben: szerda=szréda (középső nap a hétben), csütörtök=csetvrtak (negyedik nap), péntek=pétak (ötödik nap), szombat=szubota. Sőt a hónapok nevei is, úgy a mint a magyar köznép őket nevezi, a szerb ünnepek szerint számítanak.²

A X. század kezdetén kezdődik a propoganda a catholicismusért, sőt a latin isteni tiszteletért is, valamint a latin abc-ért a cyrill abc ellenében. Fokozatosan fogjuk

¹ Balan Péter: Katolička crkva i Slaveni u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini. — Ezen olasz munkát horvát nyelvre fordította dr. J. Stadler. Zágráb, 1881. 5—7.

² Az ó-szláv nyelvben az **а**-nek megfelel **en**, most pedig a szerbben ez = **e**: az ó-szláv **ѣ**-nak megfelel **on**, a mai szerb nyelvben: **u**. A nyelv a IX. század óta tökéletesedett és fejlődött; a magyarok pedig megtartották a szlávoktól, vagy talán épen a szerbektől átvett szavakat, úgy a mint e szókat azok akkor kiejtették, mikor a magyarok Magyarországra jöttek. Az ó-szláv **пѣтекъ** = péntek, magyarul péntek, szerbül **pétak**; az ó-szláv **сѣбота** = szombota, magyarul szombat, szerbül **szubota** s így tovább.

kisérti ezen propagandát, a mely eleinte nem tudott semmit kieszközölni, és a melynek nem volt oly határozott alakja és célja, mint ama propagandának, mely később kezdett lábra kapni különböző egyházi és világi fejedelmek támogatása mellett, s a mely a gör. kel. vallás hiveinek unióját célozta.

Az ó-szláv nyelv mind nagyobb tért kezdett hódítani, és a római pápák, abban a hiszemben, hogy a szent irás lefordítása okozta a schismát, üldözni kezdték a szláv istentiszteletet és a szláv könyveket. X. János pápa a spalattói egyh. zsinaton (925.) elítélte a szláv misét, az 1059. évi spalattói zsinat pedig büntetést mér azokra, a kik az egyházi könyveket szláv fordításban használják.¹ Methodius szláv apostol erősítette meg úgyszólván a szlávoknál a kereszténységet, a kik között meglehetősen számmal voltak a szerbek is; Methodius gör. kel. szertartású papokat is alkalmazott. Halála után tanítványait elűzték Pannoniából, de ez alkalommal sem kaphatott lábra a katholicismus, mert a nép és papjai ellentálltak a latin isteni tiszteletnek, mert e nyelvet nem értették; a szerbiai zsupánok valószínűleg támogatták őket e küzdelemben, mert ők többnyire a gör. kel. vallásnak követői valának.²

Midőn a keresztések 1097. átvonultak Dalmátián, ott csaknem kizárólag gör. kel. hívőket találtak, sőt minden valószínűség oda mutat, hogy már abban az időben a Duna

¹ И. Пальмовъ: Кирилло-Методіевскія преданія у юго-западныхъ славянъ латинскаго обряда. С.-Петербургъ, 1885. (Palymov I.: Cyrill-Methodiusi hagyományok a latin szertartású dél-nyugati szlávoknál. Szt-Pétervár.) 9. 10.

² М. Соколовъ: Извѣстія С.-Петербургскаго Славянскаго благотворительнаго общества. Но. 4. 1885. (Szokolov M.: A szt-pétervári szláv jótékonyági egyesület jelentései, áprilisi füzet. Szt-Pétervár.) 184.

mindkét oldalán voltak gör. kel. püspökök. Hogy a szerbek Magyarországon már a XI. században némileg rendezett egyházi szervezettel bírtak, történelmi adatok bizonyítják. Szent István uralkodása alatt említetik egy gör. kel. szerb női kolostor Veszprém környékén, a melynek szt. István szabadalmat adományozott. Említés tétetik továbbá egy gör. kel. szerb kolostorról keresztelő szent János nevére szentelve Morosseni-ben (a mai Csanád vármegyében). Szilveszter pápa pedig szt. Istvánhoz intézett levelében azt mondja: «*Mirror in tuo regno novem graeca, et tantum unum latinum coenobium dari.*»¹

Hasonlókép III. Incze pápa 1204-ben ezt írja Imre királynak: «*Quia vero nec novum est, nec absurdum ut in Regno Tuo diversum nationum, Conventos uni Domino in regulari famulenter, licet unum sit ibi latinorum coenobium, quum tamen ibidem sint multa Graecorum etc.*»²

A római pápák azon törekedtek, hogy Szerbiában az önálló szerb fejedelmek a katolikus vallást fogadják el, de törekvésük nem sikerült. A szerb nagy zsupán ifjabb fia, Vukán, tárgyalásokba bocsátkozott ugyan a pápával, de eredmény nélkül, mert idősebb fivére s Szerbia törvényes uralkodója, István, túlsúlyra kapott. Nemanja legifjabb fia, Rasztko, szerzetesi nevén Száva, tárgyalásokba ereszkedett Laskares Theodor görög autokratával és II. Germán ökuméniai patriarchával, s tőlük jogot és felhatalmazást nyert arra, hogy a gör. kel. szerb egyházat függetlennek nyilvánítsa.

¹ А. Стоячковићъ: Черте живота народа Србскогъ у Унгарскимъ областима stb. i. m. 3.

² А. Stojackovics: Ueber die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina und überhaupt in den Ländern der ungarischen Krone. Temesvár, 1860. 4.

Nemanics Száva érseknek szenteltetett fel és 12 szerb episcopatust szervezett.¹

Nem lehet mondani, hogy a magyarországi szerbek egyházi tekintetben függöttek volna a szerbiai szerbektől, de minden bizonynyal indirecte befolyásolták ez utóbbiak a magyarországi szerbeket. A magyarországi szerbeknek is voltak saját püspökeik, 1225-ben pedig alapították Mészity kolostor, a mely mai napig fennáll Temes megyében.

IX. Gergely pápa 1229-ben ezeket írja a kalocsai érseknek: «maxime quum ad honorem apostolicae Sedis pertineat, ut Sclavi et Graeci (t. i. szerbek) qui inhabitant terram illam, in divinis officiis ecclesiasticis sacramentis, ad Latinorum ritum et obedientiam Romanae ecclesiae, si potest fieri, convertantur». Ismét tehát egy törekvés, hogy a görög keletieket a katolika vallásra térítsék. Ugyanezen pápa írja 1236-ban IV. Béla királynak, «hogy a kúnsági püspökségben vannak oláhok (szerbek), kik a görög keleti vallást vallják, s hogy az ottani magyarok és németek is áttérnek e vallásra». Ezen levél után következett IV. Béla rendelete, hogy az összes «schismaticusok» a katolikus vallásra térjenek, a mi azonban nem történt meg.²

Fel kell még említenünk, hogy a magyarok bejövele óta sokan a szerbek közül fontos hivatalokat és állásokat töltöttek be az országban, és hogy sok háborúban részt vettek a közös haza ellenségei ellen.

Látni fogjuk, mint történnek újabb és újabb szerb telepítések Magyarországra s minő rohamosan gyarapodik a szerb elem.

¹ Доментијан: Живот св. Симеуна и св. Саве. Београд, 1865. (Domentijan: Szt. Szimeun és szt. Száva élete. Belgrád.) 227.

² E. Picot: Les Serbes de Hongrie stb. i. m. szerb fordítása. 27. és 28.

A privilegiumokról, melyeket a szerb nép az osztrák császároktól és magyar királyoktól kapott, alkalmas helyen fogunk szólni, itt csak annyit jegyezzük meg, hogy e privilegiumok többnyire holt betűk maradtak, s hogy a legnagyobb félreértéseket s azt idézték elő, hogy a szerbek a legujabb időkig nem tudták, kinek a hatalma alá tartoznak tulajdonképen; de nem is fordítottak igen nagy figyelem e privilegiumokra, s azokkal szemben folyton ellentétes rendeletek és törvények keletkeztek. A privilegiumok e serege csalétek volt, hogy a szerbeket a bécsi udvarhoz lánczolja vele és a viszály magvát a magyarok és szerbek között hintsék el.

Lássuk a magyarországi szerbek történetét a legáltalánosabbkörvonalakban, vallási körülményekre támaszkodva leginkább.

Thúróczy nyomán Stojacskovics¹ fölemlíti a szerb lovasokat, a kik 1044-ben Aba Sámuel alatt Ráb mellett és valamivel később, 1052-ben I. Endre király alatt vitézül küzdöttek a németek ellen. Thúróczy egy Uros nevű szerbet említ, a ki meg volt bizva Pozsony várának védelmével III. Henrik ellenében. Később, 1242-ben a szerbek Krecs, Kupisa és Rák vezéreik alatt IV. Bélának segédkeznek a tatárok ellen; 1260-ban pedig a szerbek nagy számmal vannak IV. Béla seregében Ottokár, cseh király elleni harcban. Ez kitűnik ama levélből, melyet IV. Béla irt IV. Sándor pápához.

A szerbek magyar nádori székeket is töltöttek be. A negyedik magyar nádor Radivoj nevű szerb volt (Rado Palatinus); ő építette szt. Demeter kolostorát a Száván. E szavakból, melyeket Rado mond, kitűnik, hogy ő szerb volt: «Rogavi graeciam Dominorum meorum, gloriosissimi

¹ A. Stojacskovics: Ueber die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina stb. i. mű. 4.

Andreae Regis et optimi ducis Adalberti, ego Rado Patinus, ut monasterium meum S.-Demetrii supra Zavam fluvium, quod multis bellicis laboribus cum tota provincia illa sanctae coronae rectificavi et iterum acquisivi, confirmant.¹

Ha veszszük, hogy Rado tisztán szláv alak, hogy továbbá szent Demetert csak a görög keleti egyház ünnepe, és hogy e kolostor a Száván feküdt, a hol a lakosság tiszta szerb volt, bátran állíthatjuk, hogy Rado szerb származású volt. A nyolczadik magyar nádor ismét szerb volt, Urosevics I. János, ki II. István kiskorúsága alatt (1114—1131) kormányozta Magyarországot, kilencz éven át; II. Gejza alatt (1141—1161) ismét szerb volt a nádor, az ismeretes Urosevics Béla vagy Belus, a ki I. Jánosnak rokona volt.

II. Béla felesége, Ilona, Boszniát hozta hozományképen a magyar királynak. Kétségtelen, hogy Ilona rokonnai, Beluson és Primislávon kívül még sok szerb jött be Ilonával. Ludajics Maxim, szerb régiségbuvár állítja, hogy Ilona királynő építette a görög keleti kolostort, Kubint (Kévét).

A római pápák jó indulattal viseltettek a magyar királyok iránt és azt hitték, hogy ezek az országokban lakó szerbeket a katolikus vallásra fogják téríteni. Ezt megkísérlette Imre is, sőt Szerbiába is behatolt, segitendő Vuknak (Farkasnak), hogy ez István fivérének trónját megdöntse. István a keleti vallás híve volt. Vuk pedig alkuba lépett a pápával és a kalocsai érsek által katolikusá kereszteltetett.² Már-már úgy látszott, hogy a katolicismus Szerbiában és a Szerémségben túlsúlyra fog

¹ Fejér Gy.: «Codex diplomaticus» stb. I. 394. és tovább.

² Dr. Kerékgyártó Árpád: Magyarország történetének kézikönyve. Pest, 1867. I. 129.

vergődni, de a körülmények s viszonyok csakhamar megváltoztak. Az Imre és Endre közötti testvéri viszály épen kapóra jött Istvánnak s ő újra trónra lépett, a nép pedig a Szerémségben nem akarta elfogadni a katolika vallást.

Később, 1234-ben IX. Gergely pápa irt IV. Bélának, ez pedig rendeletet adott ki, hogy minden «eretnekek és schismaticusok» Magyarországon térjenek át a katolikus vallásra, a mi azonban nem teljesült.

Dragutin szerb király (1272—1275) megházasodott V. István leányával, Mácsvát és a Szerémséget kapva vele hozományúl, a mi ismétellen vallási cselszövényekre szolgáltatott okot, a nélkül, hogy ez használt volna Rómának.

Kétségtelen, miszerint Magyarország az által erősödött meg, hogy befogadta a katolikus vallást. A magyar királyoknak sikerült a pápák segítségével ezen kívül még megszerezniök Szlavoniát, Horvát- és Dalmátországokat.

VI. Kelemen pápa 1352-ben azt írja Nagy Lajosnak, hogy megtarthatja ama vidékeket, várakat és erődítményeket, melyeket «de manibus Schismaticorum et Infidelium» elfoglal.

1363-ban Nagy Lajos meghagyja a krassói főispánnak, hogy fogassa és zárassa el az összes megyebeli görög keleti papokat és családjaikat, s helyökbe hozzon dalmát papokat, a kik ott a katholicismust hirdetni és terjeszteni fogják.¹

2. Vázlatok a magyarországi szerbek életéből 1404-től 1690-ig, különös tekintettel az egyházi viszonyokra.

A szerbek az 1389. évi rigómezei vereség után mindnagyobb és nagyobb számmal kezdtek Szerbiából átköltözni s mondhatni, hogy a vagyonosabb része köl-

¹ E. Picot: Les Serbes de Hongrie stb. szerb fordítása i. m. 28. és 29.

tözött át, vagyonát megmentendő. A XIV. század vége felé a szerbek a Duna bal partján számos templomot alapítottak; akkor keletkezett Vojlovicza kolostor is Pancsova közelében.

Már 1404-ben nagy számmal látjuk a szerbeket letelepedni a Csepel szigeten. Szt-Ábrahám helységet ama falu után nevezték el így, a melyből Szerbiából jöttek: Kovin (Ráczeke). 1404-ből maradt fenn egy diploma, a melyben Zsigmond Kovint fölmenti a harminczad és a vám alól; 1455-ből szintén egy szabadalom, melyet V. László adott ki s mely szerint az átköltözött szerbek Kovinban addig, a míg vissza nem térnek régi hazájukba, mindama kedvezményeket és jogokat élvezik, a melyeket a régi Kovinban is élveztek. Ez a telep csakhamar megnőtt s átment Szt-Mártonba, Szt-Endrére és Budára.

Lazarevics István, nem érezvén magát elég erősnek, hogy a török árnak ellentállhasson, 1426-ban alkura lépett Zsigmonddal s magát Zsigmond vasallusának nyilvánította. Zsigmond megígérte Lazarevics Istvánnak és utódainak a Szerbia feletti uralmat, Belgrád, Macsó, Golubác és még néhány erődítmény kivételével. Ha István utódok nélkül hal el, akkor egész Szerbia Magyarország alá kerül « . . . et insuper fidelem Nostrum magnificum Georgium filium Wuk, filii Brank, nepotem uptata suum, in coetum et consortium dictorum baronum ejusdem regni nostri Hungariae aggregari instanti prece a nostra obtinuit majestate . . . »¹

A következő évben meghalt Lazarevics István, de azért Zsigmond nem uralta Szerbiát, s csak később cserélte ki Lazarevics István utóda, Brankovics György Belgrádot, számos helyet kapván érette Magyarországon, melyek közül főlemlítjük: Szlankamént, Szt-Endrét, Deb-

¹ Szalay László: Szerb telepek stb. i. m. 4—6; 119.

reczent, Szatmárt, Munkácsot, Tokajt, Aradot, Nagy-Becs-kereket és több mást. Mikor 1439-ben Szendrő török kézbe került, Brankovics György deszpota átköltözött birtokaira, a mely alkalommal rengeteg nép jött át vele, mely a deszpota említett birtokain telepedett le. Ez időre esik a legtöbb fruska-gorai görög keleti kolostor építése is. Nem tudni, hogy mennyi nép jött át a deszpotával, de ha vesszük, hogy ama 110 faluban és városban telepedtek le, melyek a deszpota birtokában voltak, s nagyobbára Arad és Zaránd vármegyékben feküdtek, valószínűleg nagy számmal lehettek.

Szendrő bukása után nem sokára egész Szerbia török uralom alá került végleg, és ez időre esik a szerbeknek harmadik és negyedik települése. Akkor jött át Brankovics György fia, István és unokája Vuk. Az átjött szerbek jobbára a Szerémségben, valamint Bács- és Csongrádvármegyében telepedtek le.

A vallási propaganda ismét felszínre került. Ama levélből, melyet 1437-ben Blázs Jakab szerémi püspök irt IV. Jenő pápához, kitűnik, hogy a Szerémségben egy külön inquisitor létezett, kinek a pápa azt rótta fel kötelességül, hogy a «Rascianos schismaticos» kiűzze, mi ellen több ízben felszólalt Brankovics György, kinek Magyarországon tekintélyes állása volt. Ez abból is látszik, hogy neki is volt pártja s hogy ő is combinatióba jött, mikor 1446-ban kormányzót választottak Magyarország részére. Ő, a mint Albert király decretumának 25-ik és utószülött László decretumának 9-ik cikkéből kitűnik, «baro regni major» volt és joga volt procuratorokat (ügyvédek) kinevezni. Magyarországi birtokainak évi jövedelme közel 50,000 aranyat tett! György 91 éves korában, Szilágyi Mihály keze által veszett el.

György unokáját, Vukot, a Sárkányt (a mint a nép elnevezte) nagyon szerette Mátyás király s mikor Mátyás

elfoglalta Bécset, Sárkány-Vuk a király mellett volt lovasaival, a kik nagyon kitüntették magukat ez alkalommal is. Már 1471-ben megengedte Mátyás király Vuknak, hogy viselhesse a szerb deszpota czimét. Kinizsi Pállal újból 50,000 szerbet hozott át, a kik Temesvár környékére telepedtek¹ s Mátyás király fekete seregének egy részét képezték.

Mindjárt ugyanazon 1481-ik évben Mátyás király egy törvényt hozott, mely szerint: «Item, quod Rasciani et ceteri hujus modi Schismatici, ad solutionem decimarum non astrigantur, et neque per Comites parochiales, instar aliorum ad hujusmodi decimarum compellantur; quodque ad christianos, in quorum medio tales Schismatici morantur, aut e contra ratione ipsorum Schismaticorum et non solutione decimarum, interdictum ecclesiasticum non ponatur».

E rendeletet megerősítette az 1495. évi XLV. t.-cz.

A magyar királyok ezután hosszú ideig békében hagyták a szerbeket vallás dolgában és nem erőszakolták őket a katholicismusra. A görög keleti vallás hívei még 1391-ben alapítottak Máramarosmegyében egy kolostort, melynek önálló kormányzatát a konstantinápolyi patriarcha jóváhagyta. 1494-ben II. László király megerősítette ezen önkormányzatot; a mikor pedig a katolikus papság és a görög keleti szerzetesek között viszály ütött ki, a munkácsi katolikus püspök a görög keleti szerzeteseknek adott igazat.²

Az átjött szerbek nagyobb része katona volt, a kik deszpotáik vagy vezéreik alatt küzdöttek s csakis a magyar királyoktól függöttek. Az 1460—1528-ig terjedő időben a szerbeknek kilencz deszpotájuk volt, kiket a magyar

¹ Szalay László: Szerb telepek stb. i. m. 8.

² E. Picot: i. m. 43.

királyok erősítették meg, s kik közül az első hat a Brankovics nemzetségből való volt. E korszaknak utolsó deszpotája Csarnojevics (Csernovics) János vala, ki ugyan nem tudta hitelesen bebizonyítani, hogy a Brankovics-fajból való, de a nép hitt neki és csoportosult körülötte. Istvánffi állítása szerint 10,000 embere vala és felhasználva e körülményt, a szerencsétlen kimenetelű mohácsi csata után császárnak kiáltatta ki magát, nem állván sem Zápolya, sem Ferdinánd pártján. Később Ferdinándhoz pártolt át, a miért is Zápolya rajta ütött. Csarnojevics kiállotta az első csapást s újból összeszedve magát, 2000 emberrel megtámadta Szegedet, serege azonban szétszóratott s ő maga megsebesülve Dorozsmára menekült hol Török Bálint által elfogatott s lefejeztetett.

Ekkor nagy változás állott be. Csarnojevics emberei sajkákra ültek s fölfelé evezve a Dunán, Ferdinánd közvetlen hatalma alá léptek.¹ Ez időtől fogva a magyarok befolyása szerb viszonyokra folytanosan gyengül, helyet adva az osztrák befolyásnak, mely mindinkább erősödik. Minél jobban elnyomatik a magyarok önállósága, annál jobban idegenül el a szerb és a magyar nép egymástól. A szerbekenél túlsúlyra kezd kapni az a hit, hogy nekik csak Béccsel lehet dolguk. Vajjon hasznot hoz-e ez a szerbekre, majd alább fogjuk látni.

*

II. Lajos magyar király idejében már gyökeret vert a romlás és pusztulás, s ez uralkodó nem volt elég erős arra, hogy a Magyarországra már betörő törököknek ellentálljon, hanem átadta vejének, Ferdinándnak az összes várakat a horvát határon, melyek közül nevezetesebbek

¹ А. Стоячковићъ: Черте стб. i. м. 15.

voltak: Zengg, Klissa, Krupa és Lika. Ferdinándnak ez erődítményeket meg kellett védelmeznie a törökök ellenében. Ferdinánd e várakba helyezte el az uszkokokat, azaz azokat, kik megszököve, nem akartak a török uralom alatt maradni. Ez csupa oly nép vala, a mely boszút akart állani a törökön, s a mely Montenegróból, Boszniából és Szerbiából jött át. Ez volt csirája a későbbi katonai határőrvidékeknek. Ugy látszott, hogy Ausztria képes leend megtörni a törökök hatalmát s azért közeledtek hozzá a szerbek.

Említettük, hogy Csarnojevicsnek összes serege át-pártolt Ferdinándhoz, ehhez hozzájöttek még más hires vezérek, mint a Bakics testvérek s még többen. A törökök elpusztították ama telepeket, melyeket a montenegrói és boszniai szökevények alkottak; sőt Marcsa kolostor is, melyet a szerbek még Mátyás király idejében építettek, s a melyről a katolikus propaganda tekintetében alább bővebben lesz szó, tetemesen megrongáltatott. Mikor Ferdinándnak sikerült a törököt onnan elűzni, a szerbek visszatértek s a visszatérőkhöz most sok ezer magyarországi szerb is csatlakozott s újra megszállták a «*Desertum primum et secundum*» helyeket; az elsőből keletkezett a varazsdi, az utóbbiból a károlyvárosi generalatus, a mely oly fontos szerepet játszik a török elleni védelemben. E szerbek nagy szolgálatokat tettek Ferdinándnak, mert segítségükkel szorítottatott ki 1542-ben Zápolya hive, Keglevich bán, Horvát- és Szlavonországból, s Ferdinánd embere, Batthyányi bán maradt ott a győztes, minek folytán Ferdinánd Magyarország eldarabolásánál közte és Zápolya között, könnyű szerrel jutott Horvát- és Szlavonországok birtokába.¹

¹ Freiherr von Bartenstein: Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten zahlreichen Illyrischen Nation in kaiserl. koenigl. Erblanden. Frankfurt und Leipzig, 1802. 11.

Már 1544 és 1564-ben a szerbek mindkét generalatusból tetemes privilegiumokat kaptak I. Ferdinándtól. Földeik után semmiféle terhet nem viseltek, mentesek voltak a sóvám és egyáltalán minden más vám alól.

Miksa és Rudolf császárok alatt számos bosnyák szerb jött be, a kik mindannyian jártasak voltak a török elleni harczban; ekkor jött be Gábor metropolita is 70 gör. kel. szerzetessel, a kik újból felépítették romjaiból Maresa kolostorát.

Miksa és Rudolf megerősítették a szerbeknek Ferdinánd által adományozott privilegiumokat, és miután a generalatusban több elintézendő fontos ügy vala — mert a nép panaszkodott a katonák garázdálkodása ellen és a kedvezőtlen gazdasági viszonyokra — Miksa elejét akarta venni a bajnak, ezt azonban pénzzavarok miatt nem sikerült kivinnie; csak Rudolf alatt jelent meg tehát 1578-ban az u. n. Brucker Libell, mely biztosította a népet a katonák zsarolásaitól, a mennyiben a határőrvidéki katonaság ezután az állam pénztárából kapott teljes és rendes eltartást.

A törökök, a kik a szerbek egyházi ügyeit nem holygatták Szerbiában, nem háborgatták azokat Magyarország azon részeiben sem, a melyeket elfoglaltak. Megengedték, hogy Makarius, ippeki patriarcha (1558—1573) püspököket állítson egész déli Magyarországon és a különböző kolostori emlékiratokból és jegyzetekből tudjuk, hogy már abban az időben 11 gör. kel. püspök vala, u. m. Verseczen, Temesvárott, Budán, Pozsegán és így tovább.¹

Mikor megszüntettetett a szerbeknél Magyarországon

¹ Шематизам источно-православне српске Архидијезе Сремско-Карловачке за 1884. год. Н.-Сад. (A gör. kel. karlovitzi érsekség schematismusa 1884. évre. Ujvidék.) 5.

a deszpotaság, úgy látszott, hogy a nép fej és vezér nélkül maradt, s nem tudva, hogy mihez tartsa magát, pártokra szakadt. Míg a varazsdi és károlyvárosi generalatusban a szerbek erősen ragaszkodtak Ferdinándhoz, addig a bánáti szerbek azon voltak, hogy Báthori Zsigmond erdélyi fejedelmet megválaszszák szerb vajdának. Mikor Báthori Zsigmond, a törököt visszaverendő, hajlandónak mutatkozott nagy magyar seregének a szerb és román csapatokkal való egyesítésére, az összegyűlt s harczkészségben levő szerbek táborukból 1594-ben junius 13-án levelet intéztek Báthorihoz, följajánlva néki szolgálataikat s kérve őt, hogy a szerb nemzet fellett a deszpota méltóságát fogadja el. E levelet Száva bán és Tivodorovics Tódor püspök irták alá.

A szerbek kezdetben a Bánátnak a törököktől való tisztításához fogtak, de miután Báthori segítségével késett, nem tarthatták magukat sokáig. Így történt, hogy a bánáti törökök megerősödve a budai basa csapatai által, kiszorították a szerbeket a Bánátnál, kik azután szétszórártak s egyik részük Arad környékén telepedett le, elnevezve azon területet Jenopoly-nak, Boros-Jenő és Kis-Jenő városkák nevei után; másik részük pedig Gyulafehérvár és Tövis alá ment. Ekkor létesült Erdélyben az első szerb episcopatus, melyet Tivodorovics Tódor püspök alapítá N.-Szebenben.¹

Míg a szerbek egy része hiába törekszik ellentállani a török támadásnak, mert reményük az erdélyi Báthori után következett fejedelmekben még jobban meghíúsult, miután ezek szövöttek a törökkel, csak hogy megtörhessék Rudolf hatalmát, — addig a szerbek másik része a határőrvidékben vitéziül harczol Wallenstein tábornok mellett. Nemcsak Dessau mellett, a hol Wallenstein 1626.

¹ Szalay László: Szerb telepek stb. i. m. 13—15.

évben megverte Mansfeldet, hanem 1631-ben Gusztáv Adolf svéd király ellen is küzdöttek; harcoltak továbbá Isolani tábornok alatt is s így tovább.

Ezen II. Ferdinándnak tett szolgálatért ez 1627-ben új szabadalmakat adott nekik, az 1630. évi országos alkotmány (Landes-Verfassung-ot) pedig, melyet később megerősített III. Ferdinánd, I. Lipót, III. Károly és Mária Terézia, elrendeli, hogy a szerbek a varazsdi és károlyvárosi generalátusban parancsnokaik hatalma alatt állanak, a kiket maga a császár nevezett ki és a kik közvetlenül ő tőle függöttek, administráció tekintetében pedig egész függetlenek voltak Magyar- és Horvátországoztól.

És mégis mily keveset törődött a bécsi udvar a szerbekkel, kitűnik abból is, hogy e nemzetnek a nevét sem tudta becsületesen. Mindenütt, a hol a privilegiumokban vagy emlékiratokban szó van a szerbekről, a kik nagy számmal voltak Wallensteinnak zagyva táborában, ily elnevezésekre találunk: oláh (Wlach, Valachi) uszkok, grancsár, vend, servi, mely elnevezések alatt a görög keleti szerbek értendők.¹ Mindig sokat ígértek s édes keveset, mondhatni semmit sem adtak, s nem ritkán egyik nemzetet a másikra uszították; csak így érthető, hogy aztán a harmadiknak volt a legjobb dolga.

*

A vallási viszonyok Magyarországon a XVII. században kedvezőtlenek voltak. A reformatió mindinkább lábra kezdett kapni, s miután az szabadelvűbb a katholicismusnál, nem lehet csodálkozni, hogy szívesen befogadta az a nép, a mely belátta, hogy szabadságát mind-

¹ Dr. Ballagi Aladár: Wallenstein horvát karabélyosai 1623-tól 1626-ig. Levéltári kutatások alapján. Budapest, 1882. 53. 54.

inkább elnyomják. A szabadságáért küzdő népen fog minden szabadelvűbb eszme, minden szabadabb elv. S e harcz sok gondot és bajt okozott a katolikus és protestáns hívőknek Magyarországon, minek folytán a görög keleti vallás egyidőre békességben maradt. De I. Rákóczi György ez a makacs kálvinista azt hitte, hogy az erdélyi szerbeket könnyebben megnyerheti a maga részére, ha ezek áttérnek a protestáns vallásra. Először is kényszerítette, II. Gyenadius gyulafehérvári püspököt (1628—1640), hogy nyomassa ki és küldje szét a szerbek közt a protestáns vallás bővebb ismertető magyarázatát és egy nyomtatott katechismust. Mikor pedig Gyenadius utóda, II. Orest nagyobb ellentállást fejtett ki, bizva abban, hogy Rákóczi őt, mint egyházfőt megkimélné, Rákóczi őt letette, megfosztotta papi állásától és átadta a polgári bíróságnak. Erre a szerbek igen elkeseredtek, a mi a közös ügyre káros hatással vala. Rákóczi ezután saját emberét tette meg metropolitának, Szimonovics István személyében, a kit a szerbek gyűlöltek. Minthogy Erdélyben a románok többségben voltak, Rákóczi közbenjárására meghagyta e metropolita, hogy az egyházi könyvek fordíttassanak le az ó-szláv nyelvről a román nyelvre, s hogy a román templomokban a mise ne ó-szláv, hanem román nyelven szolgáltassék.¹ Ugy látszik, hogy Rákóczi kedvezni akart a román népnek, s hogy félt a szerb papok sokaságától. De az is látszik, hogy a románok nem igen biztak Rákócziban, mert — a mi csudálatos — ellenszegültek e parancsnak, egyrészt mert létek, hogy Rákóczi ez által rájuk akarja tukmálni a protestáns vallást, másrészt pedig valószínűleg azért, mert a görög keleti papok nagyobb része Erdélyben szerb volt, s így a románok egyházi szertartásaikat még soká végezték szláv nyelven.

¹ E. Picot i. m. 74.

II. Rákóczi György több jóindulatot mutatott a szerbek iránt, mert 1656. évi december 28-án egy diplomát adott ki, a melyben megerősíti Brankovics Szávát erdélyi metropolitává, s teljes szabadságot ad neki az erdélyi görög keleti egyház igazgatására nézve, továbbá az egyházi javak összes élvezetét, valamint a jogot is megadja neki, hogy canoni visitatiókat tarthasson, egyben felhívja az illetékes hatóságokat, hogy Száva metropolitát a jövedelmek behajtásában segívezzék.¹

A törökök Erdélybe hatolva, lerombolták a szerb templomokat, Száva metropolitát pedig azzal gyanúsították, hogy a bécsi udvarral tart, s ráfogták — mint Rajics mondja említett könyvében — hogy: «Nappal pap, éjszaka pedig fegyveres ellenség és békesség-rontó». Száva engedélyt kapván Apaffi Mihály fejedelemtől, Oroszországba ment adományokat gyűjteni a templomok kijavítására; ezen alkalmat felhasználva, a protestánsok egy tervet főztek ki, hogy ha visszatér, alárendelik őt a református superintendens hatalmának, elveszik tőle a javak jövedelmeit s megtiltják neki, hogy papokat nevezzen ki. A metropolita erre panaszt tett Apaffi Mihálnál s ettől 1675-ben ugyanoly értelmű megerősítést kapott, a minőt II. Rákóczi György adott volt neki. Mind a mellett «állami okokból» őt elfogták, s 1680-ban fogságban halt meg.

Itt az alkalmas hely, hogy egy pár szót szóljunk amaz férfiról, kinek legfőbb érdeme volt, hogy a szerbek elfogadták Lipót meghívását, s a XVII. század vége felé tömegesen jöttek át Magyarországra. Ez gróf II. Brankovics György, az utolsó szerb deszpota. Brankovics öcscse volt Száva metropolitának és 1645-ben született. Miután

¹ Иоаннъ Ранчъ: Исторія разныхъ славенскихъ народовъ напаче Болгарь, Хорватовъ и Сербовъ и т. д. въ Виеннѣ. 1795. (Rajics János: Különféle szláv népek, különösen a bolgárok, horvátok és szerbek története stb. Bécs.) IV. 272—276.

bátyjának, Száva metropolitának udvarán nőtt fel s tudott törökül beszélni, Apaffi Mihály Konstantinápolyba küldte tolmácsnak az ottani követ, Daczó János mellé. Utközben megállott Drinápolyban, a hol megismerkedett Lipót residensével, s tanácskozni kezdtek, mint volna czélszerű a szerbeket Szerbiából Magyarországra telepíteni, hogy innen egyesült erővel támadják meg a közös ellenséget, a törököket. A terv keresztülvitele azonban sok nehézségbe ütközött, miért is Kindsberg Kristóf, Leopold residense, azon volt a bécsi udvarnál, hogy az ifju Brankovics személyében, a kiben jeles tulajdonságokat fedezett fel, feltámaszsza a szerb deszpotaságot.

Kindsberg a portát is megnyerte e tervnek, s mint-hogy az ippeki metropolita, Makszim is ép Drinápolyban volt akkor, ez Brankovicsot 1663. évi szeptember 28-án felszentelte deszpotává. Brankovics ekkor visszatért Erdélybe, de a református superintendens, Tophaeus Mihály nem szerette, mert látta, hogy Brankovics György odaadással csügg a görög keleti valláson, s hogy a szerbeknél nagy népszerűségnek örvend; ennek folytán üldözni kezdte. Midőn Száva metropolita meghalt a fogságban, Brankovics Tergovistébe menekült.

Midőn a szerbek Bécs ostrománál vitézséget tanúsítottak, a bécsi haditanácsban mindinkább hódított az az eszme, hogy a szerbeket ide áttelepítsék. Csak alkalmas vezért kellett erre találni. 1683. évi június 7-én Lipót Brankovicsnak bárói czímet adományozott, az 1688. évi szeptember 23-iki diplomában pedig országos gróffá tette meg, felemlítve e diplomában, hogy Brankovics ősei dicső királyai voltak Boszniának, Szerbiának, Bulgáriának, Dalmát- és Horvátországnak s neki, valamint utódainak a grófi méltóságot adományozza.¹

¹ Lásd a diplomát egész terjedelmében latin szövegben Raics i. művében. IV. 282—299.

Brankovics György ajánlatára, kit Csarnojevics III. Arsen elismert deszpótának, a mit később Lipót is megtett, — a bécsi udvar abbahagyta a konstantinápolyi patriarchával folytatott alkudozásait a szerbeknek Magyarországra való telepítése tárgyában; ellenben ez ügyet most élénken felkarolta a deszpota és Arsen ippeki patriarcha. Brankovics György jelentékeny hadsereget szedett össze, s azt Lipót hadvezéréhez, hádeni Lajos örgrófhoz vezette s felajánlotta neki szolgálatát. Ez Kladvóban történt 1689. évi októberében. Lajos örgróf levelet írt Lipótnak, a melyben említést tesz Brankovics jöveteléről, s őt mint veszedelmes embert tünteti föl. Lipót azt felelte, hogy « . . . solchen (Brankovicsot) mit gutter manier und einigen suchenden prätext zu sich zu ruffen, sodann auf demselben gutte acht zu halten, und so es nöttig, sich wohl gar seiner Persohn zu versichern . . . » E levél után hádeni Lajos a deszpótát elfogatta, elvette tőle a Lipóttól kapott diplomákat és elzáratta előbb Orsovában, később pedig Nagy-Szebenben, a honnan azután Bécsbe vitték. Brankovics egy folyamodványt írt Lipótnak, a melyben igazolja magát és kihallgatást kér, a mik megtörténte után várja ítéletét, mert «neque diabolus inauditus jure condemnari possit». S mikor nem sokára megtörtént a szerbeknek ama nevezetes betelepítése, a szerbek patriarchájukkal együtt három izben folyamodtak Lipóthoz Brankovicsnak szabadon bocsátása iránt, de azt a feleletet kapták, hogy a deszpota ügye még nincs megvizsgálva. Mikor később egy, a legelőkelőbb szerbekből álló küldöttség ment Lipóthoz, ez azt mondta: «Brankovics György elfogatásáról, miután még nem tudatik elfogatásának oka, nem adhatok felvilágosítást».

A Bécsben székelő orosz követ, Nikitics K. is közbenjárt, hogy a deszpota szabadon bocsájtassék, de azt a feleletet kapta, hogy: «nihil male fecit, sed ratio status

sic exposcit». Sőt Nagy Péter orosz czár is, Bécsbeni időzése alatt, találkozott Brankovics deszpotával s azon fáradozott, hogy szabadlábra helyezték, — midőn azonban Nagy Péter az oroszországi lázadás miatt kénytelen volt váratlanul odahagyni Bécsset, a deszpotá is megszűnt reménykedni szabadságának visszanyerése iránt. Későbben áttették a csehországi égeri fogházba, a hol 1711. szeptember 17-én meg is halt, miután 22 évet töltött fogságban. Mint fogoly megírta a szerb nemzet történetét, a mely addig, főleg adatok tekintetében, a legjobb történet vala. A szerbek kérésének eleget tett Mária Theresia, ki megengedte, hogy 1743-ban átvigyék földi maradványait Krusedol kolostorába.¹ Brankovics György, valamint fivére, Száva metropolita áldozatai gyanánt estek el a vallási egyenletlenségnek. Különösen a jezsuitáknak nem tetszett a bécsi udvarnál a deszpotá ragaszkodása a görög keleti valláshoz, s ráfógták, hogy a magyarok támogatásával császár akar lenni. Ő volt abban az időben a legintelligensebb szerb ember; ő volt a közvetítő az udvar és a nép között. A jezsuiták azt hitték, hogy csak a deszpotát kell eltenniök láb alól s akkor könnyebben folytathatják tervüket, — az egyházi uniót. És a mikor fűt-fát ígértek a szerbeknek, a kik tetemes számban költöztek át Szerbiából, ugyanakkor hálót is készítettek a számukra, hogy Rómának megnyerjék, hogy aztán kizsákmányolva, kifacsart citromként eldobhassák. Ilyen volt akkoriban a bécsi jezsuita miniszterek politikája.

¹ А. Мајков: Историја српског народа. Превео Ђура Даничић. Друго издање. Београд, 1876. (Majkov A.: Szerb nemzet története. Fordította Danicsics György. Második kiadás. Belgrad.) 121. 122.

3. További kísérletek az egyházi unió életbeléptetése körül. Számos szerbek kiköltözése Oroszországba.

E helyütt szólnunk kell ama nagy betelepítésről, mely a XVII. század utolsó évtizedében történt Szerbiából Magyarországra Csarnojevics III. Arszen vezérlete alatt. Tárgyalva e nagy betelepítést, a magyarországi szerbek hadi és politikai történetét csak annyiban fogjuk érinteni, a mennyiben elkerülhetetlenül szükséges a szerbek vallási ügyeinek felvilágosítására, s annak a kimutatására, ha vajjon helyén volt-e ama nagy küzdelem, a mely közel 200 évig tartott és az egyházi unióra irányult; továbbá helyes volt-e üldözni a szerb nemzetet ép abban az időben, mikor az teljes odaadással és őszintén fáradozott új hazája javán. Vannak, kik kevés fontosságot tulajdonítanak a privilegiumoknak, de e könyvecske terjedelméhez képest, legalább kivonatban reprodukáljuk a különféle privilegiumokat, melyeket a szerbek az osztrák császároktól és magyar királyoktól kaptak I. Lipóttól kezdve.

Miután a szerbeknek adományozott privilegiumok a később hozott magyar országos törvényekkel összeütköznek, a szerbek állása Magyarországon mind bonyolodottabb és határozatlanabb alakot öltött. Ha a bécsi udvar csak kevés jóindulatot is tanúsított volna, sok hiábavaló küzdelemnek elejét lehetett volna venni.

A legáltalánosabb vonásokban kimutattuk, hogy Magyarországon egész 1690-ig meglehetősen sok szerb volt, s hogy a VII. századtól kezdve folytonosan majd kisebb, majd nagyobb számban jöttek át; kimutattuk, mily állást foglaltak el az államban, és minő érdemeket szereztek a közös haza irányában. S ha arról van szó, hogy a szerbeknek vallási és nemzeti létre, valamint további fejlődésre Magyarországon joguk van, akkor e jognak első

sorban azon kell alapulnia, hogy ez államban tényleg nagy számmal vannak szerbek, hogy érdemeik vannak a háza irányában, s hogy tehát joguk van a nemzeti létezésre.

Láttuk, mi módon vészelt el Brankovics György, és ha hasznos volt az, hogy Csarnojevics III. Arszen patriarcha alatt 36—38,000. szerb család jött át Magyarországra, úgy abban legfőbb érdeme jut Brankovics deszpótának.

A szerb nemzet látva, mint jutalmazza Ausztria deszpótájukat, nem volt tisztában, mit tegyen? Azért kellett néhány pusztá ígéretet pergamentre írni s ezzel elcsábítani e nemzetet. A jezsuita miniszterium Bécsben mindig készen volt azt tanácsolni az uralkodónak, hogy — ígérjessen.

Hogy a szerbek elfelejtsék börtönben sinlődő deszpótájukat s átköltözzenek, l. Leopold 1690. évi ápril 6-án egy kiáltványt bocsátott ki a szerb nemzethez, melyet itt közlünk latin kivonatban:

«Nos Leopoldus etc. etc.

... Promittimus vobis omnibus praedictis populis et provinciis, Nobis, qua Regi Hungariae subjectis et legitime subjiciendis servata imprimis religionis suae, eligendique Vajvodae libertate, privilegiis et juribus, exemptiorem ab omni onere publico et contributione . . . »

«Promittimus, insuper, donamus, et concedimus omnibus et singulis liberam bonorum, sive mobilium, sive immobilium quaecunque Turcis in confinibus suis ademerint, possessionem».

«Agite igitur, pro Deo, pro religione, pro salute, pro libertate, pro securitate vestra restauranda, intrepide ad partes Nostras accedite . . . »

Ugyanakkor Lipót Csarnojevicsnak is irt egy levelet, s felemlítve, hogy minő szolgálatokat tett a patriarcha Lipót

ottani hadseregének, hozzáteszi, hogy nem kételkedik, miszerint Csarnojevics felhasználja ama nagy befolyást, melyet a szerb és albán népek előtt élvez, s hogy azon lesz, hogy a szerbek, egyesülve az osztrák hadsereggel, lerázzák a török igát, s megtörjék a török hatalmat.

Kétségkívül nagyon hízelt Lipótnak e levele Csarnojevicsnak, s meghagyta Gyakovics Iszajje jenopolyi görög keleti püspöknek, hogy adjon át Lipótnak egy emlékiratot, melyben a patriarcha ünnepélyesen megigéri, hogy mindent meg fog tenni, hogy teljesíthesse Lipót óhaját.¹

De az 1690. évi háború nem jól végződött a keresztényekre nézve, s mikor Arsen patriarcha 36—38,000. szerb családdal már Magyarország határán volt, Lipót 1690. évi augusztus 21-én egy diplomát bocsátott ki Arsen patriarchához intézve, a melyben főkép hangsúlyozza, hogy összes erejüket vessék latba és használják fel a közös ellenség, a törökök ellen, és rendeli, hogy szabad vallásgyakorlatuk csonkítatlanul fentartassék; hogy az ó naptárhoz tarthassák magukat; hogy saját kebelük-ből függetlenül választhassák patriarchájukat, a kinek joga legyen püspököket kinevezni; a püspökök pedig szabadon látogathassák az egyházakat és kolostorokat a falvakban és városokban; s hogy a szerbek saját hatóságaik hatalma és rendelkezése alatt álljanak; ha valaki a görög keletiek közül magzatok hátrahagyása nélkül hal el, vagyona a patriarchára és az egyházra szálljon s végül, hogy a szerbek egyházi és világi ügyeikben archiepiscopusoktól függjenek. Ime, kevésnek hijával, az egész diploma latin szövegben:

«Nos Leopoldus ect. ect. . . ad arma proinde contra infestissimum Christiani Nominis Hostem et Prosecutorem vestrum sub

¹ Иоаннъ Раичъ: Исторія разныхъ славенскихъ народовъ stb. i. m. IV. 375—382.

auspiciis Nostris, Nostrumque Belli-Ducum directione sumenda, propulsandasque injurias, calamitates ac miserias vobis iniquissime, crudelissimeque hactenus illatas paterne hortamur. Vicissim, ut lenitatem ac dulcedinem Imperii, dominatusque Nostris in ipso, limine sentiatis, petitionibus vestris pietate Nobis connaturali annuentes, benignissime decrevimus, ut juxta Orientalis Ecclesiae Graeci ritus Rascianorum Consuetudinem ad Normam veteris Calendarii libere conservemini et prout hactenus, ita deinceps a nullis Ecclesiasticis vel Saecularibus Statibus ulla afficiamini Molestia: liceatque vobis inter vos, ex propria facultate ex Natione et Lingua Rasciana constituere Archi-Episcopum, quem Status Ecclesiasticus et Saecularis inter se eliget: isque Archi-Episcopus vester liberam habeat facultatem disponendi cum omnibus Orientalis Graeci ritus Ecclesiis, Episcopos consecrandi, Sacerdotes in Monasteriis disponendi, Tempia, ubi opus fuerit, propria facultate extruendi, in Civitatibus, et Villis Rascianos Sacerdotes subordinandi: verbo, sicut hactenus, Graeci ritus Ecclesiis et ejusdem Professionis Communitati praeesse valeat. ex propria Autoritate Ecclesiastica, Vigore Privilegiorum, a Praedecessoribus Nostris Divis quondam Hungariae Regibus, vobis concessorum, in tota Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmatia, Bosnia, Jenopolia et Herzegovina, nec non in Hungaria, Croatia, Mysia et Illyria, ubi de facto existunt, et quatenus ac quamdiu in Nobis universi et singuli fideles, ac devoti erunt facultate disponendi gaudeat. Statibus porro Ecclesiasticis, velut Archi-Episcopo, Episcopis, Monachis, omnisque Generis Sacerdotibus Ritus Graeci, in Monasteriis et Templis maneat facultas disponendi, ita ut nemo in praedictis Monasteriis, Templis ac Residentiis vestris violentiam exercere valeat; verum in Decimis, Contributionibus et Quarteriis antiqua immunitate gaudeant nec super Ecclesiastico Statu ullus Saecularium praeter Nos, potestatem habeat arrestandi vel incaptivandi aliquem. sed Episcopus tales, a se dependentes Ecclesiasticos poenam aliquam incurrentes, Jure Ecclesiastico seu Canonico punire queat. Conferimus etiam et confirmamus Graeci ritus Tempia Monasteria et ad haec spectantia, prout etiam Archi-Episcopum et Episcopos cernentia bona, qualiacunque illa sint, juxta Collationem Praedecessorum Nostrum possidenda; quae autem templa Christiani Nominis Hostis Turca vobis ademit, ea quoque recuperata Manibus vestris resignare demandavimus. Archi-Episcopo denique, vel Episcopis vestris necessitate sic exigente Monasteria et Eccle-

sias in Civitatibus, aut Pagis visitantibus vel etiam Parochos et Communitatem exstruentibus a nemine tum Ecclesiastico tum Saeculari molestiam inferri patiemur. Adhibebimus quoque pro omni possibili omnem Conatum, ut per victoriosa Arma Nostra auxiliante Deo repetitam Gentem Rascianam quo citius in Territoria seu habitationes antehac possessas denuo introducere et inimicos abinde repellere possimus. Volumusque, ut sub Directione et Dispositione proprii Magistratus eadem Gens Rasciana perseverare et antiquis Privilegiis, eidem a Majestate Nostra benigne concessis ejusque consuetudinibus inperturbate frui valeat. Insuper annuimus et in eo, quodsi ex ipsis Graeci ritus sine Consolatione Prolium et Consanguineorum aliquis decederet, ex tunc talis omnis substantia in Archi-Episcopum et Ecclesiam, non secus, si Archi-Episcopus et Episcopus quispiam moriatur, talis etiam omnis substantia in Archi-Episcopum devoltatur. Denique ut omnes ab Archi-Episcopo, tanquam Capite suo Ecclesiastico, tam in Spiritualibus quam Saecularibus dependeant clementissime volumus et jubemus. Quam Munificentissimam, Clementissimamque Concessionem Nostram, in vobis omni Conatu et Viribus demerendam Fidemque ac Devotionem vestram inviolabiliter observandam continuo, nullisque procellis concutiendam fore Nobis firmiter promittimus. Et in reliquo vobis universim et singullatim Gratiam Nostram Caesaream Regiamque clementissime confirmamus. Datum in Civitate Nostra Viennae Austriae, die 20. Mense Augusti. Anno Domini 1691 etc.

Leopoldus

(L. S.)

Blasius Jaklin, Episcopus Nitriensis,
Joannes Miholány.

Szembeötlő, hogy e diploma egy szóval sem említi a szerb vajda szabad választását, a mint azt az előbbi diploma ígérte, hanem azt mondja, hogy a szerbek egyházi és világi ügyekben patriarchájuktól függenek. Bartenstein, felemlítve, hogy azt valószínűleg maga a patriarcha úgy akarta tekintélyének emelése céljából, azt mondja: «Als unter des frommen Kaiser Leopolds Regierung die unter dem türkischen Joche seufzenden, obgleich nicht so, wie nunmehr, in den Waffen geübten, noch dem deutschen Fusse wie jetzt näher beikommenden

Griechen (Serben) herüber zu treten und für die Christenheit zu streiten eingeladen wurden, hat man für sie so grosse Achtung bezeigt, dass besagter Kaiser, um sie nur zu gewinnen, nicht angestanden, ihnen sogar die Freiheit anzubieten einen eignen Woywoden zu erwählen, wo doch diese Freiheit überaus bedenklich und der königl. Oberbotmässigkeit überaus abbrüchig gewesen sein würde.»

«Nichts desto weniger ist es sehr gut gewesen, dass es hernach von obigen Anerbieten abgekommen, und in den Privilegien von der Wahl eines Woywoden nichts eingeflossen ist . . .»¹

A patriarchát és a püspököket megnyugtatóndó, Lipót 1690. decz. 11-én újból egy diplomát adott ki, mely még részletesebben foglalkozik a gör. kel. vallással.

Mikor pedig a patriarcha arról tárgyalt a kormánnyal, hova helyezték el a népet, a mely az új haza küszöbén volt már, s felemlítette a vajda választását is, a kormány hitegette a patriarchát, s végre meg lett engedve a szerbeknek, hogy alvajdát választhassanak, minek folytán 1691-ben Budán ünnepélyesen installáltatott szerb alvajdának Monaszterly János.

Hogy tehát a szerbek betelepítése csakugyan megvalósuljon, Lipót, megnyerendő első sorban a magas klerust a maga részére, 1691. augusztus 20-án diplomát adott ki, melyben ujólag kimondatik, hogy a szerbek a patriarchától fognak függeni, s hogy a gyermekek nélkül elháltak vagyona a patriarchára és a gör. kel. egyházra fog szállani.

Monaszterly alvajda és a patriarcha azt akarták, hogy a szerbek a Kúnságban, keleti Szlavoniában és az u. n. Kis-Oláhországban (Szlavonia nyugati része) települjenek,

¹ Freiherr von Bartenstein : Kurzer Bericht stb. i. m. 107. 108.

a bécsi haditanács meg kijelentette, hogy a császár-királynak határozott kívánsága, miszerint a szerbek a Duna és a Tisza bal partja közti területen, t. i. a Bánátban és a Maros északi részén települjenek le. Az 1694. évi május havában egy rendelet jelent meg a bécsi udvari haditanácstól, a mely meghagyja, hogy a szerbek minél előbb helyezkedjenek el, s felemlíti, hogy a szerbek csak a császárnak, nem pedig a megyei hatóságoknak lesznek alárendelve; ha pedig sikerül nekik elűzni az ellenséget ama vidékről, a hol előbb laktak, visszatérhetnek oda.¹ Így történt meg 36—38,000. szerb családnak betelepítése, s ha tekintetbe vesszük, hogy azok nagy családok, házközösségek voltak, melyek nem ritkán 30—40, sőt néha több lelket is számláltak, akkor nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy a szerbek száma, a kik akkor átköltöztek Magyarországra, 400,000.—500,000 lelket tett ki. Betelepítés közben, daczára, hogy a hely, mint láttuk, meg volt határozva, egyik rész leereszkedett a Szerémségbe és Szlavóniába s ott még növelte a szerb elemet.

Miután nemsokára a patriarcha panaszkodott, hogy a katolikus papság gátolja a szerbséget egyházi szertartásainak végzésében s ugyanabban az időben az új szultán Musztafa is nagyon harcziasan viselkedett, valamint Tökölyi Imre, a «kurucz király» is élénk akciózt kezdett kifejteni, — a bécsi udvart komoly veszély fenyegette úgy a törökök, mint Tökölyi részéről. Ezek folytán Lipót indítatva érezte magát, hogy 1695. márczius 4-én új diplomát bocsásson ki a magyar kir. kancellária útján, a mely szól az esztergomi és kalocsai érsekeknek, a nádornak, az országbirónak, Horvát-, Szlavon és Dalmátországok bánjának, a királyi személynöknek, s a pozsonyi és szepesi kamaráknak. Ezen diplomában nemcsak meg-

¹ Szalay L.: Szerb telepek stb. i. m. 36—38.

erősítettnek az 1690. és 1691-iki privilegiumok, hanem még különösen kiemeltetik a vallásgyakorlás szabadsága, a tizedek alóli mentesség, itt megerősítettnek az összes püspökök, kiket Csarnajevics nevezett ki és . . . «libero sui ritus et professionis exercitio, absque omni metu, periculo, corporisque vel facultatum detrimento gaudere pristinoque et jam antiquis vigore Mathiae regis decreti quinti, articuli tertii et Vladislai regis decreti secundi, articuli ultimi eisdem admissa decimarum immunitate uti et frui possit valeatque . . . »¹

De mindezen privilegiumok nem elégíthették ki a szerbeket, mert mindez csak pusztá ígéret vala, a mely papiroson maradt. A vallási üldözések mindinkább lábra kaptak és Lipót, látva, hogy Franciaország sok dolgot fog neki adni, s hogy Erdélyben is borúlni kezd a lát-határ, 1699-ben békét kötött a törökökkel Karloviczon, nem gondolva azzal, hogy a szerbek elégedetlenek, mert a Bánát és a Szerémség nagy része, valamint egész Szerbia a törökök kezében maradt.

*

Lássuk, mint fejlődött ki ama küzdelem, a mely arra irányult, hogy a szerbek elismerjék az egyházi uniót. Mondhatjuk, hogy az egyházi unió eszméje abban a perczben keletkezett, mikor megszületett a schisma a IX. században. Azon időtől fogva a római pápák következetesen azon elvhez tartották magukat, hogy keresztülvigyék az általuk «szentnek» elnevezett uniót. A mint látni fogjuk, a pápák és a kath. papság nem maradnak egyedül, mert zászlójuk alatt csoportosulnak később a kaputos jezsuiták is; s így hiába üldöztetnek az ártatlan emberek, hiába ontják a vért, még pedig a keresztény vért, mialatt Magyarországon a törökök terjeszkednek.

¹ Picot E. i. m. 95.

Az előbb mondottakban kimutattuk az egyházi unióra irányzott összes kísérleteket a legrégibb időktől kezdve. Ilyen kísérlet bizonyára több volt, mint a hányat mi fel- említettünk, de sokat fel sem jegyeztek, egyet-mást pedig elitkoltak és sok helyütt az igazság elferdítettet.

Nagyobb mérvben lépett fel az egyházi unói a va- razsdi generalatusban 1678-ban. A mérvadó tényezők tudták, hogy a szerbeknél nehezen fognak boldogulni az unióval s azért alkalmas formát kerestek. A mint mon- dani szokás, finom aranyos papírba tekergették ezen ügyet, czukorba márlogatták e keserü labdacsof, abban a hiszemben, hogy majd így könnyebben lenyelhető. Tudva azt, hogy a katholika vallásnak húsában és véré- ben van a vallási egyesülés iránti vágy, az unió elve, ezt még meglehetne hocsátani; de mikor minduntalan és mindenfelé azt az elvet akarták érvényesíteni, mely szerint a cél szentesíti az eszközöket, és mikor látjuk minő fegyverekkel küzdöttek ez emberek, el kell azt itélnünk. Az unió harcosai eleinte csak azt akarták, hogy a gör. kel. szerbek elismerjék a pápát az egyház fejéül, s hogy a pápának legyenek alárendelve; arra törekedtek, hogy a gör. keletiek is fogadják el ama tant, mely szerint a szent lélek az atyától és fiutól ered — filioque. Ezzel szemben a gör. kel. egyház azt vallja, hogy az egyház feje maga Jézus Krisztus, s hogy a szent lélek egyedül az atyától ered. A római pápák azt rendelték, hogy a papok nők maradhatnak, azzal mintegy kedvezni akarván a szerb papságnak, a népnek pedig azzal kedveztek, hogy kijelen- tették, miszerint használhatják a liturgiáknál a szláv nyelvet, az ó naptárt s hogy szokásaik sértetlenek ma- radnak. Így keletkezett a görög katholikus unitarius egyház.

A szerbek ennek makacsul ellentálltak, s az unió eleinte nagyon gyengén fejlődött. Hogy az unió körüli

fáradozás minél jobban haladjon, különféle, nem épen szép neveket adtak a görög keletieknek, mint: schismatici, nemunitusok, acatholici, oláhok. És ugyanakkor még számos, téves elnevezés lopózott be a szerbekről: görögök, servi, ráczok, illyrek.¹

Említettük, hogy az uszkókok (szökevények) már a XV. század közepe felé jöttek át ide és hogy ama területekből, melyekre letelepedtek, létesült a varazsdi és károlyvárosi generalatus. Már akkor fel lett építve Marcsa kolostor. És mikor a mohácsi vész után odajött Gábor, szerb metropolita 70 boszniai szerzetessel, a bécsi udvar nem csak hogy biztosította számukra a vallás szabad gyakorlatát, hanem kiadta 1578-ban az u. n. «Brucker Libell»-t is, a mely a marcsai gör. kel. püspök számára évi 300 frtnyi dotációt biztosított.

Van a szerbeknél egy közmondás, a mely azt mondja «царска (реч) се не пориче», «a császár szava nem vonatik vissza». Ők azt hitték, hogy a mit a császár mond, azt nem fogja visszavonni, hanem, hogy az szent, s hogy a császár minden rendeletének meg kell tartatnia és teljesíttetnie. A szerbek hittek e közmondásban s hivatottak a bécsi udvarnak. Marcsa kolostorában Gábor metropolita után a hatodik püspök Mijákics Gábor volt. Ő sokat barátkozott Zrinyi Péterrel, a miért is a bécsi udvar ellenségének tartották. Azt tartják, hogy neki kellett volna kivinnie, hogy az egész varazsdi nemzeti őrserég Zrinyihez pártoljon át. Azt mondják, hogy e püspököt a szerbek elevenen befalazták, quasi azért, mert I. Lipót ellen áskálódott.²

¹ Johann von Csaplovics: Slavonien und zum Theil Croatien. Pesth, 1819. II. 10—12.

² Ф. Ваничек: Историја војничке крајине и т. д. С немачког прево Јустин Милан Шимић. Нови Сад, 1880. (Vani-

Ebben az időtájban egy jezsuita küldöttség jött a varazsdi generalatusba, megkísérlendő a szerbeknek katolikus vallásra való térítését. E kiküldötteknek sikerült megnyerniök Zorcsics Pál szerzetest, egy ravasz és önző embert, a ki ezen felül még dicsőség után is áhítózott. Erővel püspök akart lenni, s abban a hiszemben, hogy legjobban fog neki használni, ha az egyházi unió barátja gyanánt mutatja be magát, a zágrábi kath. érsekhez fordult s megigérte neki, hogy különösen a gör. keleti papságnál azon fog fáradozni, hogy ezek az uniót befogadják, s miután ő is megfogja azt tenni, a hívők könnyen rá fognak állni, mert észre sem fogják venni, hogy történt valami, s így szép csendesen keresztül lehet majd vinni az uniót. Zorcsics terveit különösen pártolta gr. Kollonics Lipót, az akkori bécsujhelyi érsek, a ki összes erejével támogatta az uniót. És így Zorcsics kineveztetett svidniczi gör. unitarius püspökké, később pedig a zágrábi episcopatus vicariusává. Akkor keletkezett az első gör. unitarius püspökség, a mely később Kőrösre tétetett át. 1678-ban Zorcsics szerződést kötött Kollonics gróffal, a mely szerint Zrinýinek fiscalis curiája Pribics, Zsummerak mellett, Zorcsicsnak adatik, melynek jövedelmeiből Zorcsics fizetését fogja húzni s Zágrábban hat szerb ifjút fog iskoláztatni, a kik gör. unitarius lelkészeknek készülnek. Ezen szerződést helyben hagyta I. Lipót 1682-ben s úgy lát-szott, hogy az unió gyökeret fog verni.

Mikor a szerbek megtudták, hogy Zorcsics unitáriussá lett, fellázadtak s nem akartak neki engedelmeskedni, sőt a nép a templomba sem akart menni, mikor Zorcsics misézett. Zorcsics kinýilatkozta, hogy ő quasi Moszkvában szenteltetett fel püspöknek, de az installatió alkal-

ček F.: Specialgeschichte der Militärgränze stb. Németből fordította Simics Jusztin Milán. Ujvidék.) I. 280.

mával a nép rosszalásának adott kifejezést. Mikor Zorcsics a szerződés szerint tényleg is keresztül akarta vinni az uniót s mikor elindult kerületében kanoni visitatiók tartására, a szerbek fegyveres csapatokkal akadályozták meg ebben és Zorcsics tanácsosnak tartotta Zágrábba menekülni, a hol nem sokára meghalt.

Azon időtől fogva a sokszor rászédett szerbek minden püspöktől félték, a ki abba a diöcesába jött s mind-egyik kénytelen volt magát alávetni a gör. kel. patriarcha vagy metropolita vizsgálatának s csak akkor installáltattott, ha kimutatta, hogy szilárd hive a görög keleti vallásnak. Popovics Ezsaiás, a ki utána következett, ez után pedig Turcsinovics Gábor, igen csöndes és tekintélyes emberek voltak, a görög keleti vallás hivei.¹ és így a dolog némileg lecsillapodott, az elégedetlenség pedig megszűnt, csak azért, hogy nem sokára még nagyobb mértékben kitörjön.

A XVII. század vége felé látjuk, hogy az unió körül különös buzgalmat fejt ki Janny Ferencz, a szerémi kath. érsek, segítve főkép gróf Kollonics által, egy oly ember által, a kit a proselytismus annyira hatalmába ejtett, hogy nem tekintve a többi vallásokat Magyarországon, eme nagy horderejű szavakat mondotta ki: «faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam».² Jannyt segítették a hivatalnokok is, kiknek igazgatására bizva volt amaz országrész, a mely a törökök alól felszabadult. E küzdelmet pártolta még és helybenhagyta a bécsi udvar jezsuita eleme is, minek az lett az eredménye, hogy a görög keleti szerbek egy kis része befogadta az uniót,

¹ Johann von Csaplovics: Slavonien und zum Theil Croatien stb. i. m. 21. és tovább.

² А Гильфердингъ: Собрание сочиненій. С.-Петербургъ, 1868. II. Венгрія и Славяне. (Hilferding A.: Összegyűjtött munkák. Szt-Pétervár. II. Magyarország és a szlávok cz. czikk.) 135.

s számára 1688-ban kineveztetett görög unitárius püspökké Rajics Longinus; e gyenge siker azonban sehogy sem elégithette ki a bécsi udvart.

Rajics halála után, a mint Fiedler nyomán Picot is írja, ismét görög egyesült püspök neveztetett ki Lyubibratics Péter személyében, kit I. Lipót is megerősített. Miután a szerbek betelepítése alkalmával ő is tett Lipótnak szolgálatokat, természetes, hogy őt is meg kellett jutalmazni. Lyubibratics arra törekedett, hogy görög keleti patriarchává legyen, s minthogy óhaja és reménye nem teljesülhetett, mert Csarnojevics nagy kegyben állott Lipótnál, Lyubibratics, Csarnojevics ellen kezdett áskálódni. Miután nem árthatott semmit Csarnojevicsnak, más nótát kezdett fűjni és elismerte az uniót Rómával, s azon volt, hogy azt a többi görög keleti papság között is lehetőleg terjessze. Ezért Csarnojevics panaszt emelt Lipótnál, de az udvari tanács kieszközölte, hogy Lipót megerősítse Lyubibraticsot, sőt mi több, az összes egyházakat és lelkészeket a Szerémségben és alsó Szlavóniában, ennek hatalma alá rendelte. Egyuttal az udvari kancellaria hitt Lyubibratics ama szavainak, hogy az unió dolga az ő egyházmegyében nagyon is jól áll, s hogy ott görög keleti egyáltalán nincs is, de mégis Starhemberg gróf, Eszék és Alsó-Szlavonia parancsnokának jelentése alapján vizsgálatot indított, s a gróftól biztatva annak vezetésével, a mikor is kitünt, hogy az unió mellett csak néhányan vannak, míg a szerbek tulnyomó része azt követelte, hogy az igazgatás vétessék ki Lyubibratics kezeiből.

Az erdélyi kálvinisták is, a mint már említettük, meglehetősen türelmetlenek voltak a görög keleti vallással szemben. Ugy szólván, ugyanabban az időben, mikor

¹ Picot E.: i. m. 99. 100.

őket a jezsuiták üldözték s mikor ők is elvérzettek hitüket védelmezve, Tophaeus Mihály református superintendens rendelte el. Rajics szerint,¹ hogy a beteg erdélyi görög keleti metropolitát, Szávát bántalmazták. A metropolita podagrától gyötörve feküdt ágyában, mikor Tophaeus emberei eljöttek s kiránczигálva őt az ágyból, lóra ültették s úgy vitték a börtönbe; ajtaja elé öröket tettek, mert attól félték, hogy a szerbek ki fogják szabadítani.

Mikor 1698-ban I. Athanáz jött Gyulafehérvárra metropolitának, az unió Rómával befejeződött. Mikor I. Athanáz elismerte az uniót, a papság nem fejtett ki akkora ellentállást, mint Szlavoniában, s az egyházi unió ügye jobbra fordult. A nép nem tudott semmit a görög keleti egyháznak a katholikussal való egyesüléséről, s mint a magyarországi rusnyákok, a kik unitáriusok voltak, a nélkül hogy arról valamit tudtak volna, gyakran vitték gyermekeiket a görög keleti papokhoz keresztelés végett.²

Minő vélemény uralkodott akkor hit dolgában a szerbekről, bizonyítja a kormánybiztos egy levele. Ezt az udvari kancellaria küldte ki, hogy vizsgálja meg a valósi viszonyok valódi állását Szlavoniában. A többi között e levélben, a mely a szerbekről szól, ez áll: «Magna ex parte sunt schismatici, homines ex sua religione Catholicis infensissimi, totoque animo alienissimi... Horum omnium censetur optimum esse remedium, si Comitatus illi ad suas Dioecesis determinantur, et Patriarcha cum suis Episcopis et Calugeris, arceantur. Deinde parochi

¹ J. Раичъ : Исторія разныхъ славенскихъ народовъ stb. i. m. IV. 86.

² K. Кустодіевъ : Церковь угорскихъ русскихъ и сербовъ въ ихъ взаимоотношеніи. Москва, 1873. (Kustodiev K.: A magyarországi oroszok és szerbek egyháza egymáshoz viszonyában. Moszkva.) 15.

catholici provideantur alioquin enim confusio, et animarum interitus nunquam cessabit.¹

Ebből Lipót meggyőződhetett, hogy ott a görög keleti elem túlnyomó többségben van s látható, mily «szerény» és «előnyös» javaslatokat terjeszt a kiküldött kormánybiztos kormányára elé.

*

Nemsokára a szerbeknek Csarnojevics alatt Magyarországra való áttelepítése után kezdődik a magyarok szabadságharcza egy igen rokonszenves alak, II. Rákóczi Ferencz vezérlete alatt. Az elnyomott magyar nemzetnek e szabadságharczában látjuk a szerbeket, miként harcolnak igen nagy számmal Lipót és I. József zászlói alatt. Egy nemzet, a mely annyit szenvedett a bécsi udvartól, a melyet üldöznek, a melynek nem lehet szemére vetni, hogy nem szereti a szabadságot, a függetlenséget, harcol egy másik nemzet ellen, a mely felkelt, hogy vérével váltsa meg szabadságát. Nem tűnik ez fel természetellenesnek?

De ilyen volt ama szerbek politikája, a kik befolyásolhatták az egyszerű népet. Ama néhány morzsájáért a jognak, a melyet a szerbek papiroson kaptak, azt csináltak, a mit nekik Bécs parancsolt.

Rákóczi megkísérelte, hogy a szerbeket megnyerje a maga részére és 1704. évi szept. 6-dikán levelet irt Csarnojevicsnek Gyöngyösről, a melyben panaszkodik, hogy a szerbek, a helyett, hogy vele tartanának, épen ellene harcolnak; «ő a ráczi nemzetet és annak bármely rendben levő statusait» törvényes igazaikban megtartja, s a patriarchának 20,000 magyar forintot olvas le.»² Meg-

¹ Picot E.: i. m. 102.

² Dr. Kerékgyártó Árpád: Magyarország történetének kézikönyve. Pest, 1869. IV. 152.

igéri még e levélben, hogy visszaadandja a szerbeknek mind ama jogokat, melyeket most a németek lábbal tipornak.

A patriarcha azonban, a helyett, hogy e levelet közölte volna a szerbekkel, azt Bécsbe küldte. Rákóczi értesülve, hogy a szerbek mit sem hallottak az ő leveléről, meghagyta tábornokának, gróf Bercsényi Miklósnak, s ez 1704. évi november 22-én levelet irt a budai, pesti és szentendrei szerbeknek, a melyben biztosítja őket, hogy függetlenségük épségben fog tartatni. De e levél sem jutott a nép kezéhez. Vitkovics¹ azt hiszi, hogy főleg a patriarcha és Monasterly alvajda okai annak, hogy Rákóczinak a szerbek megnyerésére irányzott törekvései megghiúsultak.

Mikor I. Lipót meghalt, utóda I. József 1706. aug. 7-én egy diplomát adott ki, a melyben elismeri, hogy a szerbek «cum immortalis laude, nec sanguini, nec substantiae peperit, sed posthabitis bonis omnibus et spretis vitae periculis» védelmezték az uralkodó házat, s megerősíti összes privilegiumaikat, melyeket I. Lipót adott volt nekik.

Csarnojevics 1706-ban meghalt, s ugyanakkor ült össze az első szerb nemzeti egyházi congressus Krusedolban, a mely Gyakovics Ezsaiás jenopolyi püspököt választotta meg metropolitává. A legintelligensebb szerb község akkortájt a budai volt; ezen egyházközség egy enlékiratot nyújtott át a congressusnak, a melyből kitűnik, hogy a szerb egyháznak nem engedtelik meg ama jogok gyakorlása, melyeket neki a privilegiumok adnak.

¹ Гаврило Витковић : Критични поглед на прошлост Срба у Угарској. «Гласник срп. ученог друштва». XXX. Београд, 1871. (Vitkovics Gábor: Kritikai visszapillantás a magyarországi szerbek multjára. «A szerb tudományos társaság híradója.» XXX. kötet. Belgrád.)

Kérik, hogy a szerbek, egyenlően a katolikusokkal görög keleti egyházakat és lelkészeket tarthassanak fen, hogy használhassák az ő, Julius-féle naptárt, s hogy ne kelljen ünnepelniök a katolikus ünnepeket is. Gyakovics metropolita felterjesztette I. Józsefnek ezen kívánságokat, hozzáadva a szerbeknek következő óhajait is: hogy a szerbek egyházi és világi követeket küldhessenek a magyar diétára, hogy tarthassanak, a mikor szükséges, egyházi congressusokat; ha a metropolita, vagy bármely püspök vagy más valamely pap, a római egyházzal egyesülne, e cselekedete miatt hivatalától tényleg megfosztottnak tekintessék. Ebből látható, hogy magában a szűkebb értelemben vett Magyarországon sem nézték szívesen a görög keleti vallást, mert ha nem lett volna szükség reá, ilyen panaszok, illetve kérelmek, fel sem terjesztettek volna.

Gyakovicsnak patriarchává való választása után kezd nyilvánulni a szerbek ama óhaja, hogy privilegiumaik becikkelyeztessenek, hogy azokat a magyar országgyűlés is elismerje. S ha ebben el lehetett volna valamit érní, az bizonyára megjavította volna a szerbek helyzetét, de tény, hogy az nagyon nehezen ment, mert ama privilegiumokban olyan dolgok is voltak, melyek a magyar országgyűlésen hozott törvényekkel homlokegyenest ellenkeztek.

Mikor meghalt Monasterly alvajda, a szerbek már azt sem kaptak többé, hanem Raskovics Mózes neveztetett ki számukra ezredesül, egy jó hadvezér, kinek hatalma azonban nem volt akkora, mint a Monasterlyé; és még is a szerbek még azt hitték, hogy a németek barátai, s hogy «a császár szava nem vonatik vissza», és mikor Hadzilovics-Popovics Vincze lett a metropolita, ez megkérte III. Károlyt, hogy ő is erősítse meg a szerbeknek adott privilegiumokat, a mit III. Károly meg is tett, először 1713. aug. 2-án, és utána mindjárt ugyanazon év október

8-án, a magyar kancellaria útján.¹ És ez alkalommal is különösen hangsúlyoztatott, hogy a privilegiumok addig érvényesek, a míg a szerbek rendíthetlen hívei maradnak az uralkodónak és az uralkodóháznak.

III. Károlynak eme megerősítése, hogy a szerbeknek adott összes privilegiumok továbbra is érvényesek, a legkevésbé sem akadályozta őt, hogy a magyar diétán 1715-ben hozott XXX. és CXXV. t.-cikkeket megerősítse. E törvénycikkelyek ismételik ama törvényt, a mely 1687-ben hozatott, a nem-katholikusok ellen, főkép a szlavoniai és horvátországi szerbekre czélozva, a mely szerint a nem-katholikusok nem szerezhhetnek földbirtokot Szlavoniában és Horvátországban.

Az udvari kancellaria maga is megígérte, hogy azon lesz, miszerint a szerb privilegiumok becikkelyeztetessenek, de mikor összeült az 1722—23-diki országgyűlés, a mely szintén elfogadta a *pragmatica sanctiót*, az udvari kancellaria kísérletet sem tett az ígélet végrehajtására, sőt, mi több, hallgatagon átment az 1723. évi LXIX. t.-cikkekre, a mely az uniót segíti elő. E törv.-cikk szerint a papok fiai, ha elismerik az egyházi uniót Rómával, nem lennének jobbágyok, szolgák, ha van készütségük a lelkészi teendők végzésére. A szerbeket annyira-mennyire kielégítendő, III. Károly 1727-ben kiadta a «*mandatum protectoriumot*,» a mely a szerbek megnyugtatására rendeli a rendeknek, hogy a szerb privilegiumokat tiszteletben tartsák.

Az 1718. évi július 21-diki passzaroviczi béke alapján Ausztria a többi közt megkapta Szerbia északi részét is, s azon időre, a míg Szerbia e része a Habsburg korona alá tartozott, s mikor Petrovics Mózes, belgrádi metropolita, karloviczi metropolitává is megválasztatott,

¹ Szalay László: Szerb telepek stb. i. m. 47.

a belgrádi és karloviczi érsekség egyesítettét. Ez tartott 1739-ig.

Ama szolgálatok, melyeket Károly seregének Jovánovics IV. Arszen (Sakabenta) ippeki patriarcha tett, arra a gondolatra vezették Károlyt, hogy helyes lesz, ha a meghalt Jovánovics Vincze belgrád-karloviczi metropolita helyére az ippeki patriarchát nevezi ki. Mert remélni lehetett, hogy az ippeki patriarcha befolyásával kieszközölheti majd, miszerint a szerbek ismét nagy számmal támadják meg a törököt. Ez meg is történt, s 1737-ben látjuk, mint kíséri Arszen patriarchát a magas clerus és nagyszámú nép Belgrádba. Nemsokára Belgrád elesett, a patriarcha nagy néptömeggel átjött a Dunán s Karloviczon telepedett le, ott palotát építtetett s azóta a szerb patriarchák ott residálnak. Mária Terézia 1741-ben megerősítette Arszent patriarchai méltóságában. A IV. Arszen alatti betelepítés volt az utolsó, a mely Szerbiából történt Magyarországra.

*

Térjünk vissza az unióra. Mikor a marcsai püspök Turcsinovics meghalt, a jezsuiták ismét találtak egy követőt Jugovics György személyében, a ki elismerte az uniót s Rómába ment, hogy a pápa felszentelje abbeli méltóságában. Mikor visszatért Rómából, a nép, a mely szilárdul ragaszkodott a görög keleti valláshoz, fellázadt ellene s Heister tábornoknak elég dolga volt, míg e lázadást elnyomhatta. E lázadásról említést tesz Csaplovics idézett könyvében, de hibásan teszi hozzá, hogy az 1718-ban volt, mert abban az évben Markovics Raphael már nagyban ült a püspöki székben. Miután gróf Königsegg tábornok installálta, azonnal kijelentette, hogy elismeri az egyházi uniót, s ő volt a görög keleti papság egyik legtüzeesebb üldözője. A papokat kényszerítette, hogy az uniót

elfogadják, s ebben annyira buzgó volt, hogy ő maga is utazott és prédikált az egyszerű nép közt, buzdítva azt, hogy a pápa hatalmát elismerje. A mely pap nem akarta az uniót elismerni, hivatalától megfosztatott s tömlöczbe vettetett, s a népnek a szabad vallásgyakorlatra nézve adott szabadalom minduntalan el lett feledve. A börtönökben valóságos inquisitió kezdődött; oda zártak be sok parochianust is, a kit némely pap azzal vádolt be, hogy lázadást szit Markovics ellen. A zsoldos katonák jól tudták, hogy Bécs helyesli az uniót s épen alkalmas időre találtak, hogy a népet nyugtalanítsák; a lepavinaí apát (igumén) Kondrát a templom küszöbén esett össze a katonáknak két golyójától találva, ép akkor, midőn a templomba akart menekülni.

A nép 1716-ban panaszt nyújtott be a gráci haditanácsához, mely határozatában, Rabota grófra intézve, a többi közt azt mondja: «az oláh nép keservesen panaszkodik Markovics Raphael püspökre, különféle illetlenségek miatt. Habár a keresztény katolikus vallásra és annak terjesztésére kell a fősúlyt és főfáradságot fektetni, azt mégis discretióval kell tenni, sehogysem pedig galád erőszakkal, mert ily procedura a mi vallásunktól elvált népet kétségbe ejtheti, a közös ügyet pedig a mostani nehéz török háborúban a legveszedelmesebb állapotba sodorhatja». És elrendeli a főzredesnek, hogy indítson vizsgálatot, s tudassa a gráci haditanácsal a dolgok valódi állását.

Midőn a granicsárok panaszai mind sűrűbbek lettek, hitvallási ügyekben egy oly embert állítottak fel számukra bírónak, a ki mint proselyta, mint az unió terjesztője volt ismeretes. Ez még jobban felizgatta a népet.¹

¹ Vaniček: Specialgeschichte der Militärgränze stb. i. szerb fordításban. I. 282. 283.

Bartenstein, többször idézett könyvében maga is plaidiroz az unióra, s különösen magasztalja I. Lipótot, a ki szép szerével akarta a szerbeket megnyerni az uniónak. Ezen alkalmat felhasználta a bécsi udvar, s mikor az erdélyi református superintendensek türelmellenséget tanusítottak a görög keleti vallással szemben, a «Patrum Societatis Jesu» közbenjárására kihirdettetett, mint említettük, 1698-ban az unió, mert a görög keleti papság hitt a jezsuitáknak, hogy az unit. görög papság minden tekintetben egyenjogú lesz a katolikus pappal.

III. Károlyról azt mondja Bartenstein: «Se. kaiserl. und koenigl. apostol. Majestaet haben ungeachtet der in Ungarn der illyrischen Nation zukommenden Privilegien die Sorgfalt fuer die Ausbreitung der Union auch da nicht ausser Acht gelassen». Egyáltalán, maga Bartenstein abban a véleményben volt, hogy az uniót szép szerével kell terjeszteni.

Mikor a granicsárok egy küldöttséget menesztettek magához III. Károlyhoz, panaszkodva a sok üldöztetés miatt, Károly, miután meggyőződött panaszuk alaposságáról, elrendelte, hogy a népet ne üldözzék s ne kényszerítsék az unió befogadására; hogy a nem egyesült lelkészeket ne zárják el; s hogy a lakosság összeírásánál igazságosan vétessék fel, ki minő hitvallást követ. E rendeletek azonban nem igen vétettek figyelembe és gróf Petazzi a legborzasztóbb dolgokat vitte véghez néhány évtizeden át, mert maga az udvar segédkezett neki. Maga Bartenstein meséli, hogy Petazzi kegyetlenül verte a nem egyesült papokat, habár mitsem vétettek és nehéz bilincsekbe verte; s midőn négy nem egyesült pap jött a zsumberáki kerületbe, hogy megkereszteljék a nem egyesült gyermekeket, Petazzi börtönbe vettette őket, «und an einem andern Orte ein unirter Pfarrer einen nicht unirten Popen, weil er seiner sterbenden Mutter die H. H. Sacramente

administrirer, gleich einem Pferde im Pferdestall an eine Bahre angebunden, daraus zu essen und zu trinken genöthigt und andere Unwürdigkeiten an ihm ausgeübt hat».¹

Mikor a szerbek 1730-ban újból panaszt emeltek Markovics püspök ellen, hogy üldözi őket, miszerint hőjti napokon hust és zsiros eledeleket egyenek, hogy a temetésekért mértéken túl magas árakat követel, hogy simoniát űz a parochiák eladásával, Károly király meghagyta gróf Galler körösi ezredesnek, hogy foganatosítsa a poscriptiót, melynek eredménye az lett, hogy az egész generalatusban csak néhány család iratta fel magát az unió híveként. Markovics püspöknek félre kellett vonulnia s utódai is, Vucsenovics és Palkovics is csakhamar odahagyták állomásaikat. Ugy nézett ki, mintha az udvar teljesíteni akarná a nép óháját, mert 1735-ben Filipovics Simon lett görög keleti püspökké és Lepavina kolostorban be is iktattatott. De az is kitűnt, hogy Marcsa kolostort bármi áron el akarták venni a szerbektől. Zorcsicsig a görög keleti püspökök Marcsában laktak, Zorcsicstól kezdve pedig Lepavinán, mert ez időtől úgy a görög keleti, mint az unitarius püspökség is fennállott. miért is a görög keleti püspök Lepavinára tette át székhelyét. A bécsi udvari haditanács azt hitte, hogy a nép megnyugodott, miután Filipovicsot nevezték ki lepavinai püspökké, s meghagyta Palkovicsnak, a ki Bécsbe menekült, hogy térjen vissza s installáltassa magát Marcsában. Gróf Strassoldo tábornok be is iktatta, de a nép és a papság installatiója alkalmával nem-helyeslésének adott kifejezést. Mikor pedig a marcsai szerzetesek is láthatólag kimutatták, hogy nem barátai az uniónak s nincsenek megelégedve Palkovicscsal, a szerbek, mintegy 600, összegyűltek fegyveresen Csaszmánál s ki akarták

¹ Fr. v. Bartenstein: Kurzer Bericht stb. i. m. 88.

úzni Palkovicsot a kolostorból. Alig tudta őket gróf Strassoldo szép szerével lecsillapítani. De e béke nem tartott sokáig, mert a körösi templomi bucsú alkalmával 1737-ben nagy számmal összegyűlt nép elégedetlenségének újból kifejezést adott, s fegyveres emberek Marcsa felé indultak, hogy Palkovicsot kiűzzék a kolostorból, de Palkovics eleve értesült a fenyegető veszélyről, elmenekült Zágrábba, a hol nem sokára meghalt.

Palkovics után Pasics jött, a ki már régebben elismerte volt az uniót. Mikor elérkezett a görög keleti ünnep, Mihály-arkangyal napja, a ki a kolostornak védszentje volt, a nép a templomba akart menni, de Pasics az nap nem akart misét szolgáltatni s még a templom kulcsait sem adta oda nekik. A nép fellázadt és erővel behatolt a templomba, a hol a görög keleti papok megtartották a misét. Az alatt volt Pasicsnak annyi ideje, hogy Zágrábba meneküljön. A bécsi udvari haditanács azt tartotta, hogy e lázadásnak s egyáltalán az unió lassú terjedésének Filipovics lepavinaí püspök az oka, miért is vizsgálat indíttatott ellene, s daczára hogy bűnössége nem volt bebizonyítható, megfosztatott püspöki székétől.¹

A többi egyházkerületben is lassan terjedt az unió, daczára, hogy be akarták azt hozni különösen Nagy-Váradon. Még I. Lipót állított itt fel latin püspökséget, nagy javakat adományozva neki. III. Károly pedig, hogy az uniót minél jobban fejleszse, elrendelte, hogy a püspök ezen egyházmegye óriási jövedelmeiből, melyek 80,000 forintot tettek ki évenként, csakis 17,000 fitot tarthat meg magának, míg a többi «pro bono unionis» használandó fel. Miután azonban az ottani püspökök haszonlesők voltak, az összes jövedelmet saját céljukra fordították, s

¹ Csaplovics: Slavonien und zum Theil Croatien stb. i. m. 24. és 25.

igy az unió eleinte csak vegetált. Később a nagyváradi püspök mellé segítségül rendeltetett Kovács Melitaeus, a ki elfogadta az uniót. E szerzetesről azt hitték, hogy befolyásával elősegítendi az uniót. Kovács tizedet kezdett szedni a görög keletiektől, daczára hogy a szerbek az alól fel voltak mentve; és még az 1736-ban kiadott udvari decretum, mely megtiltotta a tized szedését a görög keletiektől, sem védelmezhetette meg a szerbeket.

A következő évben gróf Csáky Miklós nagyváradi püspök, a ki egyúttal Biharmegye főispánja is volt, gyűlést hívott egybe, s felszólította a görög keleti községeket, hogy oda követeket küldjenek. Mikor a gyűlés quasi a vallási bonyodalmak rendezése céljából összeült, e követeket rábeszélni igyekeztek, hogy fogadják el az egyházi uniót. Voltak közöttük világiak és papok is, kiket a szerb és román községek küldtek ki. Mikor a rábeszélés nem segített, kezdődött a megvesztegetés, sőt a bántalmazás. A kiküldöttek, utasítást kapva községeiktől, nem hagyták magukat rábeszélni s így erőszakkal ki lett hirdetve, hogy az egész diöcesában nincs többé schismaticus s elrendeltetett a tizedek szedése. Mikor Csákyt Forgách Pál váltotta fel, ugyanazon kitarással dolgozott ez is az unió megteremtésén; s ő alatta azon papok, kik azt mondták, hogy ők görög keletiek, eltávolítottak az egyházmegyéből, a tized pedig a legnagyobb szigorral szedetett be.¹

*

III. Arszen szerb patriarcha, valamint az utána következő metropoliták, a görög keleti vallás buzgó hívei voltak, s elhárítottak minden csapást, a mely a görög keleti egyházra volt irányozva, s valahányszor gravaminák

¹ Csaplovics: Slavonien und zum Theil Croatien. stb. i. m. 49.

történtek, történtek pedig nagyon sokszor, ők azon voltak, hogy azokat elhárítsák.

Ama bizalmatlanság, mely különös jellemvonása a középkornak,¹ a szerbeknél is gyökeret vert, a min nem lehet csudálkozni, mert őket a bécsi ministerek folyton hitegették. Azért a szerb egyházi főméltóságok viselői belátták annak szükségét, hogy privilegiumaik becikkelyeztessenek, s az egész XVIII. századon át látjuk erőlködésüket, fáradozásukat arra nézve, hogy a magyar országgyűlés elismerje, becikkelyezze szabadalmaikat. A magyar országgyűlés ellentállt e törekvéseknek, de, ha meg lett volna az akarat, lehetett volna találni egy modus vivendi-t arra nézve, hogy a szerbek óhajainak is elég tétessék. Az által nem egy szerencsétlenség, a mely később bekövetkezett, elkerültetett volna. Ha nem is mindet, de jó részét ama privilegiumoknak becikkelyezhette volna a magyar országgyűlés, a nélkül, hogy abból valami veszély származhatott volna a magyar nemzet jogaira és szabadságára. Ugy látszik azonban, hogy a két nemzet nem bizott egymásban.

Ezen kívül az összes archiepiscopusok azon fáradoztak, hogy az új uralkodók megerősítsék az elődeik által a szerbeknek adott privilegiumokat; a számos panasz azonban bizonyítja, mennyi sérelmet szenvedett a görög keleti egyház.

A mint említettük, a privilegiumok szerint a szerbek szabadon gyakorolhatták vallásukat; használhatták a régi naptárt; építhették, javíthatták templomaikat, kolostoraikat; a püspökök és érsekek canoni visitatiókat tarthattak egyházmegyéjük területén; a görög keletiek nem fizettek tizedet stb. Mindezt a katolikus papság különös szabadalomnak tekintette, s a többi lakosságnak is úgy tünt

¹ Dr. Ballagi Aladár: Történelmi előadások.

fel mindez, mintha az udvar inkább törődik a szerbekkel, mint velük.

A szerbeknek eleinte meg volt engedve a vajda, később csak alvajda választása, azután pedig arról biztosították őket, hogy a patriarchának lesz felettük úgy a világi, mint az egyházi ügyekben hatalma. Már 1701-ben megjelent egy legmagasabb rendelet, a mely a patriarcha jogait korlátozza, a mely ugyan megengedi és hangsúlyozza a szerbeknek szabad vallásgyakorlatát, de a katolikus diöcesákban mégis a kath. püspökök hatalmának voltak alá vetve.

Ama panaszból, melyet Csarnojevics III. Arszen intézett I. Józselhez, mikor a trónra lépett, kitünik, hogy a patriarcha egyéb politikai jogokon kívül azt is kérte, hogy a szerbeket ne nevezzék többé schismaticusoknak, mikor hivatalosan van szó róluk.

Mindamellet, hogy 1713-ban III. Károly is megerősítette a privilegiumokat, nem igen törődött azokkal senki, és 1718-ban összeültek Dályán a szerb kiküldöttek, panaszt intézendők Károlyhoz, a melyben a többi pontok között ez is állott: A kosztajniczai püspök panaszkodik, hogy a parancsnokok maguknak veszik ama görög keletiek hagyatékát, a kik magzatok nélkül halnak el, holott az, a privilegiumok szerint az egyházat illeti meg; továbbá, hogy a Likában és Krhavában gátoltatik a vallás szabad gyakorlása, s hogy a kath. papság tizedet szed a görög keletiektől. Károly kedvezően felelt e panaszokra.¹

Midőn a kormány rendelete, a mely — a mi ritkaság volt — szigorúan tiltotta a népnek egyházi unióra való kényszerítését, nem teljesítetett, a görög keletiek egyházi congressusai elhatározták, hogy minden ujonnan választott metropolitának meg kell esküdnie, hogy állhatatosan

¹ Vaniček: Specialgeschichte stb. I. 286.

megmarad a görög keleti vallás mellett, s hogy szigorúan be fogja tartani mind azt, a mit a vallás előir. Ezzel akarta a nép elérni azt, hogy főpásztorai ne ismerjék el az uniót.

A bécsi udvar elérkezettnek látta az időt, hogy a privilegiumokat oly módon magyarázza el, a hogy az Ausztriára nézve jobb; III. Károly 1727-ben «*declaratoriumot*» adott ki, a melyben a szerbek privilegiumai magyaráztatnak. Minthogy e magyarázat hibás alapon történt, a metropolita kérelmet intézett Károlyhoz, fejtegetve, hogy az által nagy igazságtalanság tétetik a népnek. S midőn 1729-ben újból megjelent a *declaratorium*, megváltoztatva némileg, látjuk, hogy Petrovics Mózes metropolita és az akkori aradi püspök Jovanovics Vincze, a ki később metropolita lett, nem ismerik azt el, s kieszközlik, hogy a következő évben egyházi congressus hívassék egybe Belgrádon, a hol a követek arról tanácskoznak, hogy lehessen a görög keleti vallásra ejtett számos sérelmet orvosolni.¹ Az 1732. évi «*f ü g g e l é k d e c r e t u m n a k*» (Anhangs-Decret), a mely főleg vallási ügyekkel foglalkozott, sok bonyodalmas vallási dolgot kellett volna megoldani, de az a decretum sem elégíthette ki a szerbeket.

Lássunk egy pár vallásügyi sérelmet, melyeknek czélja az volt, hogy előkészítsék az unió számára a tért, s a melyekről szó volt az 1729-iki *declaratorium*ban. A szerbek panaszkodtak, hogy nem engedtetik meg nekik az ó naptár használása, miáltal mintegy kényszerítettnek a katolikus, nem pedig a görög keleti ünnepek megtar-

¹ Димитрије Руварац: Исторично-критична црта о Вићентију Јовановићу, православном митрополиту београдском и карловачком. Земун, 1886. (Ruvaracz Demeter: Történelmi-kritikai rajz Jovanovics Vincze görög-keleti belgrád-karloviczi metropolitáról. Zimony.) 16. 17.

tására. Valószínűleg az volt a főtörekvés, hogy a szerbek elfeledjék lassanként nemcsak azokat a szenteket, kiket a görög keleti vallás általában elismer, hanem ama nemzeti szenteket is, kik a népből eredtek, s kiket a szerb nép a szentek közé sorolt. Az 1729-iki declaratorium elrendeli, hogy a szerbek használhatják a Juliusféle naptárt, de csak olyan községekben, a hol kizárólag szerbek élnek.

Arszén patriarcha, valamint több utóda is, gyakorolta azt a jogot, mely szerint kinevezhette a görög keleti püspököket. Az 1729-ben kelt declaratorium azt rendelte, hogy a metropolita csak hármat jelölhet ki, a kik közül a császár fog egyet kinevezni, s csak akkor szentelheti fel azt a metropolita.

Az 1691. aug. 20-iki privilegium azt rendelte, hogy a szerbek egyházi és világi ügyekben a patriarchától függjenek, az említett declaratorium pedig rendeli, hogy a nép világi ügyeiben a császártól függ. És így valóságos chaos keletkezett, melyben a nép nem tudta, hogy ki parancsol neki, mert a metropolita a privilegiumokhoz ragaszkodott, a jurisdiciót a szerbek felett a magyar hatóságok gyakorolták és ugyanazt tette a bécsi hatóság is.

A háborúk következtében sok templom szenvedett rongálást, sok meg gyenge anyagból volt felépítve, tehát meg kellett őket igazítani. A bécsi kormány sok nehézséget gördített e terv útjába. Minden templomnak az ujjá építését vagy reparálását be kellett jelenteni az uralkodónak, az engedély meg lassan jött.

A privilegiumok alapján a papok is a metropolitától függöttek, a ki minden ügyekben az egyházi és canon-jogok alapján bíraskodott felettük, itt is eltértek azonban a privilegiumok szellemétől, mert a papok tényleg a világi igazságszolgáltatásnak voltak alávetve.

Miután a kormány nem részesítette pénzbeli segélyben a görög keleti egyházakat, azok maguk tartották fenn magukat a nép segítségével. Természetes, hogy az uniót minden eszközökkel terjesztő proselytáknak nem volt inyökre, hogy a görög keleti templomok száma szaporodott és daczára a privilegiumok amaz intézkedésének, mely szerint a magzat nélkül elhalt vagyona az egyházra száll, az 1729-iki declaratorium azt rendelte, hogy az ily vagyon a fiscust illeti. A püspökök hagyatéka is előbb az egyházat és metropolitát illette, most pedig három részre kellett azt osztani, egyet kapott az egyház, egyet a metropolita és egyet a fiscus.

A jezsuiták hatalma, a mely még I. Lipót idejében annyira befészkelte magát Bécsben és direktívát adott ezen állam oly különböző polgárainak minden ügyeire nézve, III. Károly alatt is nagy volt, s a vallás eszméje túlszárnyalta a nemzetiségi eszmét. És habár el kell ismernünk, hogy minél inkább megyünk keletre, annál erősebb a vallás eszméje, míg nyugat felé inkább a nemzetiségek eszméje vergődik felszínre, mégis nálunk a vallási eszme sokáig megőrizte lényeges jellemvonását, annál is inkább, mert ez állam ép a középben fekszik, a nyugat és kelet között.¹ És mégis, habár tudjuk is, hol fekszenek a jezsuita politika kellemetlen következményeinek okai, nehéz az embernek megelegedni azzal s ki nem fejezni sajnálatát a felett, hogy annyi erő pazaroltatott el a vallási ügyek körüli küzdelemben, s hogy hiányzott ama kevés jóakarat is, melylyel e kellemetlen következmények okai elháríthatók lettek volna.

Mélyen elkésérítette a népet ama körülmény, hogy a kath. papság a görög keleti vallásúaktól is szedte a tizedet, s hogy ez eljárást maguk a hatóságok is cor-

¹ Dr. Ballagi Aladár: Történelmi előadások.

rectnek ismerték el. Midőn az egybegyült nemzeti képviselők és egyházi főméltóságok panaszt tettek III. Károlynál, ez 1734-ben kiadta az u. n. «Magyarázó-rescriptumot» (Erläuterungs-Rescript), hogy jobban megmagyarázza rendeleteit 1727. és 1732-ből. De e rescriptum sem elégithette ki teljesen a szerbeket, mert látták belőle, hogy rájuk akarják erőszakolni az uniót, s mert annak czélja az volt, hogy a nép minél kevesebbet érintkezzék püspökeivel; s mikor templomokat akartak építeni vagy javítani, az engedély vagy későn jött, vagy egyáltalán nem is jött. A katolikus papság látva, hogy az udvar is szemel húny a görög keleti vallás üldözése felett, akadályozta a görög keleti papságot vallása gyakorlásában. Károly is látta már, hova fejlődtek a dolgok s 1735-ben egy rendeletet adott ki, a mely megparancsolja, hogy a veszprémi, székesfehérvári és budai püspökök ne akadályoztassanak mind ama görög keleti templomok felszentelésében, melyek az árviz által leromboltattak s most újra felépültek.

De különösen az nem elégítette ki a szerbeket, hogy Károly király ama pontra, a melyben panaszkodtak, hogy a privilegiumokkal ellentétben tized szedetik tőlük, s hogy még a görög keleti papok is kénytelenek tizedet fizetni a kath. papságnak, azt felelte, hogy «később» fog határozatot hozni. Ezt azonban életében nem tette meg.¹

Károly uralkodása alatt sem teljesült tehát a magyarországi szerbek ama reménye, hogy vallási viszonyaik állandóan rendeztessenek. A bécsi udvari haditanács, a magyar udvari kancellária, továbbá az udvari kamara rendelkeztek a szerbek dolgaiban, versenyezve egymással a főhatalom elnyerésében. . . .

¹ Dr. J. H. Schwicker: Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Budapest, 1880. 58. és tovább.

Nincs még eléggé megvilágítva Szegedinácз Péro, a marosmelléki határórség parancsnoka felkelésének oka, a mely 1735-ben történt. De annyit biztosan lehet állítani, hogy e felkelésnek egyik oka az unió is volt. E felkelésben a magyar nép is részt vett s mondhatjuk, hogy annak inkább sociális okai voltak. Kétségtelen, hogy a nép megalégtelte volt már a nemesség nyomását, melyet egyaránt érzett úgy a magyar, mint a szerb nép, s miután egy volt a bajuk, egyesült erővel akartak egymáson segíteni; a szerbknél hozzá járult még az is, hogy hitüket bántalmazták. E felkelésben, melyben 7000 felkelő vett részt, nem volt meg a jó organisatio, azért is lett elnyomva. A Zaránd-megyei Erdőhegyen szétszóratott a felkelők serege, kezdeményezőjél pedig, Péro kapitányt, csellel elfogták Aradon. Mikor a főkolomposokat és még körülbelül 70 tekintélyes embert elfogtak, elzárták őket Budán. 1736. április 4-én volt az ítélethozatal. Péro kapitány, Pásztor András, Sebestyén János és Szilasi István kerékbe törtettek, s hulláik felnégyeltetvén, bitófára függesztettek; azonkívül 68-an ideiglenes várfogság után magyar gyalogezredekbe soroztattak. Így végződött e felkelés; nincs kétség, hogy keletkezéséhez a vallási üldözések is hozzá járultak.

Vitkovics Gábor, szerb történész,¹ igyekszik bebizonyítani, hogy e felkelés oka a vallási unióban fekszik s különösen Jovanovics Vincze metropolitát terheli, a ki Vitkovics véleménye szerint elfogadta az uniót s teljes erejéből azon fáradozott, hogy a gör. kel. szerbeket is átterelje az unióba. E véleményt azonban bizonyítékokkal megdöntötte Ruvaracz Demeter² egyik jeles értekezésében,

¹ Летопис «Матице Српске». Нови-Сад, 1872. (A «Szerb Maticza» évkönyve. Ujvidék.) 113. könyv. 171. s tovább.

² Д. Руварац: Исторично-критична црта о Вићентију Јовановићу стб. i. m. 12. és tovább.

kimutatván, hogy Jovanovics Vincze nem fogadta be az uniót, hanem hogy ép ő volt a gör. kel. vallás legállhatatosabb híveinek és a legműveltebb szerzetesek egyike, s hogy az ő fáradozása folytán állítottak fel a szerbek számára u. n. «latin iskolák» Karlovitzban, Belgrádban, Eszéken és Dályán, a hol igen művelt tanárok tanítottak. Erről tesz bizonyosságot a hírneves, részrehajlatlan történetész, Rajics János is, a ki fölötte megbízható. Mi csak azért érintjük Péro kapitány e felkelését, mert nem vallási okok voltak a főtényezők annak keletkezésében.

III. Károly látva, minő horderejű az országra nézve a katonai határőrvidék Szlavoniában és egyebütt,¹ rendezte 1724-ben a bánáti határvidéket.

A határöröknek különféle szabadságok adtak, melyek gyakran ellenkeztek a magyar országgyűlésen hozott törvényekkel, a mi sok félreértésre szolgáltatott okot; s midőn Mária Terézia trónraléptekor. az 1741-iki országgyűlés karai és rendei kimondták ama jelentőségeltjes szavakat: «vitam et sanguinem, moriamur pro rege nostro Maria Theresia», ugy látszott, hogy a királynő teljesíteni fogja minden óhajukat, ha az a többinek kárára is lenne. A mit Mária Terézia megadhatott, azt meg is adta szívesen, de sok alapos óhajnak nem adott helyet. Mindamellert Mária Terézia azt hitte, hogy teljesen ki fogja elégíteni a magyarokat azzal, ha minél előbb teljesíti kívánságukat az iránt, hogy a Bács, Bodrogh, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd vármegyékben fekvő katonai helyek (t. i. marosi és tiszai határőrvidék) az ország és vármegyék hatósága alá visszaadassanak és a temesi, szerémi és alsótótországi kerületek, mihelyt a dolgok nyugalmasb állapotba jutandnak, az országhoz visszakebe-

¹ A szlapon. tiszai és marosi katonai végvidék rendezése, mindjárt a XVIII. század elején megtörtént. Lásd Vanicek i. m.

leztessenek, ő felsége biztosokat fog kirendelni. (1741: XVIII. t.-cz.).

Mária Terézia buzgó követője volt a katolika vallásnak, s mikor az említett országgyűlésen szóba jöttek a «schismatici», Dalmát-, Horvát- és Tótország rendei panaszt tettek a gör. kel. vallás ellen s kérték, hogy a schismaticus püspökségek töröltessenek el. Igaz ugyan, hogy Mária Terézia azt nem tette meg, de jóváhagyta az 1741. XLVI. t.-cz. ama határozatát, mely szerint «Dalmát-, Horvát- és Tótországban csak a róm. katolikusok birtokképesek; az akatholikusok földesúri gazdatisztek nem lehetnek». Ezzel akartak a gör. kel. szerbek ellen hatni, remélve, hogy e miatt sokan áttérnek a kath. vallásra. Hogy azonban ne látszassék, mintha Mária Terézia a szerbeknek ellensége volna, megerősítette mindama privilegiumaikat, melyeket I. Lipót, I. József és III. Károly adtak nekik. Maga Szalay is mondja: «A királyné jogai mellett, országlásának kezdetén küzdött hadak közt a szerbek nem voltak utolsók. Mária Terézia ezt meghálalando, keletkezett 1743. április 24-én a benső kancellária ama leirata, melyet a magyar kancellária ugyanazon év május 18-án és június 20-án, az udvari haditanács pedig u. a. év július 4-én erősített meg, s a mely meghozta a szerb privilegiumok megerősítését.»

Mikor 1744-ben megnyílt «a szerb nemzeti egyházi congressus», azon Jovánovics IV. Arszen patriarcha megesküdött, hogy állandóan megmarad a görög keleti vallásban, továbbá ünnepélyesen kinyilatkoztattott, hogy Mária Terézia megerősítette a privilegiumokat. Ezen congressusra, báró Engelshofen tábornok biztoson kívül, most első ízben küldetett ki a magyar udvari kancellária biztosaként gróf Patachich Sándor.

Miután e congressuson a képviselők óvást emeltek az 1741. évi XLVI. t.-cz. ellen, Mária Terézia megígérte,

hogy az ügyet akkép fogja rendezni, miszerint úgy a katolikusok, mint a görög keletiek meg legyenek elégedve. Szintúgy követelték a képviselők, hogy a Mária Terézia által megerősített privilegiumok a következő magyar országgyűlésen becikkelyeztessenek, s óhajukat fejezték ki, hogy addig, a míg az meg nem történik, adassék nekik egy «*Protections-Decretum*», a melyben az uralkodónő meghagyja a hatóságoknak, hogy a szerbek jogai tiszteletben tartassanak. Ez utóbbi meg is történt, s 1745. július 1-én megjelent a kivánt decretum.

Felmerült újból a templomok építésének, reparálásának szüksége; miután erre nézve világos törvény nem rendelkezett, a patriarcha egy hat pontból álló folyamodványt intézett a bécsi kormányhoz. Erre határozottat, hogy a hol kizárólag görög keletiek élnek, ott szabad templomot építeni, minden bejelentés nélkül; a hol pedig a lakosság keverten él, ott építeni vagy javítani, csak előzetes bejelentés után lehet. Szigorúan megtiltatik azonban valamely új görög keleti kolostort szervezni és építeni.¹

Midőn az 1741. évi magyar országgyűlés XVIII. t. cikke foganatosítani kezdett, Mária Terézia, kielégítendő a szerbeket, előbb Újvidéket, később Zombort szab. kir. városokká tette, a mi kielégítő egyelőre a kereskedő és iparos osztályokat, de nem elégíthette ki a felizgatott szerbeket, a kik látták, hogy a sok privilegium daczára sem szűnnek meg a vallási üldözések, s hogy a görög keletiek egyházi ügyei sehogy sem rendeztetnek.

Mária Terézia 1747-ben felállította az u. n. «*udvari deputatiot*» — «*Illyrische Hofdeputation*». Ennek elnökévé gróf Kolowrat Ferdinánd neveztetett ki, a

¹ Lásd bővebben dr. J. H. Schwicker idézett kiváló művét: *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*. 82. és tovább.

ki megállapította az udvari deputatio hatáskörét kiemelve, hogy csak is ezen hatóság van hivatva a szerbek mindennemű ügyeiben eljárni s azon volt, hogy teljesen kiszorítsa a magyar kancellária befolyását. Kolowrat bizonyította, hogy a szerbek csakis Ausztria politikai hatalma alá tartoznak és nem Magyarország alá, mert az ország déli részeit osztrák katonák foglalták el a törököktől s hogy «die illyrische Nation selbsten ein Patrimonium domus Austriacae und nicht Regni Hungariae». Ez nem maradt hatás nélkül, mert a következő egyházi congressuson, a mely 1748-ban nyílt meg, csak báró Engelshofen szerepelt biztosként; a magyar kancellariának nem volt joga oda biztost küldeni, mint az 1744-ben történt.

Mikor a tiszai és marosi határőrvidék megszüntetése foganatba vétetett, s a néptől a fegyvert elszedni kezdték, lázadás ütött ki, a mely azonban nélkülözte a rendszeres tervet, s csakhamar elfojtatott. A szerbek régi hazájukból ismét költözni kezdtek a Bánátba, de miután a jezsuiták kedvencz themájukon, az unión, újból munkálkodni kezdtek, a szerb nép nagy számmal indult Oroszország felé.

Van a szerbeknél egy közmondás: «Kétszer költözni, vagy egyszer leégni, mindegy». Nehéz dolog az elhagyni a rokonok, barátok földjét s minduntalan új hazát keresni. Már 1727-ben voltak az orosz hadseregben szerbek, a kik kitüntették magukat s így Erzsébet czárnő szívesen fogadta a szerbek ama ajánlatát, hogy Oroszországban telepedjenek le; a bécsi udvar, habár e költözés nem volt ingyére, tekintettel az akkori körülményekre, nem tagadta meg a szerbek ezen kívánságát — Oroszország kedvéért. Ezen átköltözés sem történt meg egyszerre. Először csak mintegy 10,000 ember ment Oroszországba; a kikből mindjárt egy ezred huszár, és egy ezred rendes pandur szerveztetett. Ez 1751-ben történt Horvát-Otkurtics Iván és Tököly kapitány vezetése alatt.

Mindjárt 1752. és 1753-ban Preradovics és Sevicz tábornok alatt nagyobb számmal mentek át a szerbek; számukat 100,000-re teszik. A szerbek Oroszországban a katonai végvidékek mintájára szerveztettek. Az 1752-ben kiadott ukáz alapján, melyet Erzsébet czárnő hocsátott ki, a szerbektől betelepített terület Új-Szerbiának neveztetett el. E szerbek elvesztették nemzetiségi jellegüket, mert beolvadtak az orosz nemzetbe.¹

A bécsi udvar látva, hogy a szerbek átköltözése Oroszországba komoly jelleget kezd ölteni, s mikor ehez még ama hír is járult, hogy az egész szerb nemzet átkészül menni Oroszországba, Mária Terézia 1751-ben okt. 23-án nyílt levelet adott ki, mely «*Versicherungs-Patent*» név alatt ismeretes, a melyben igéri a szerbeknek a privilegiumok megtartását, s még jobban biztósítandó őket az uniótól, ezeket is mondja: «... *Sicuti enim talē quid a Clementissime Principis Dominae ac Matris sensibus quam longissime alienum est; ita nec patiemur unquam, ut ullus de eadem Gente fidus subditus a quopiam contra indulta privilegia opprimatur, aut ad amplectendam Unionem vi adigatur: de qua benigna simul et enixa voluntate Nostra omnes et singulos quam securissimos esse cupimus*».

Egyuttal szigorú rendelet jelent meg azok ellen, kik a kivándorlókat nagyobb számmal gyűjtik. Az pedig, a ki a hatóságoknak feljelent valamely agitátort, a ki a népet kivándorlásra buzdítja, nagy pénzbeli jutalomban fog részesülni. Meghagyatott a metropolitának, hogy befolyását használja fel arra, hogy a nép ne vándoroljon ki, de az udvar egyuttal kutatta a kivándorlás okát maga is. A mellett, hogy a szerbekre nézve a tiszai és a marosi végvidék megszüntetése nagy baj volt, a kivándorlás

¹ Picot E.: i. m. 138.

másik fontos oka a vallási unió volt, s daczára, hogy ama vidéken ép abban az időben nem igen agitáltak az unió mellett, a népet megfélemlítette amaz erőszak, melyet a proselyták a Szerémségben és Szlavoniában véghez vittek. Az unió terjesztése körül különösen kitűnt önkénye és brutalitása által gróf Petazzi, a kiról már szó-lottunk. Ez a Petazzi 1753-ban végleg elvette Marcsa kolostort a görög keletiektől, s átadta azt az unitáriusoknak, a görög keleti szerzeteseket pedig onnét elűzte. Azonkivül még hat templomot vett el Petazzi a görög keletiektől ama generalatusban, s megtiltotta a görög nem egyesült vallású papoknak, hogy a görög keleti gyermekeket megkereszteljék, pénzbírsággal sújtva az ez ellen vétő papokat és szülőket. Marcsa kolostor miatt több véres összeüt-közésre került a dolog, mert azt a szerbek nagyon tisztelték, sőt még az orosz udvar is közbe lépett e kolostor miatt; mindamellett az a görög unitáriusok kezén maradt, daczára annak, hogy, mint maga Bartenstein is elismeri, ősidőktől fogva görög keleti kolostor volt.

Mikor 1753-ban az illyr udvari deputatio gróf Kö-nigsegg-Erps elnöklete alatt újjá szerveztetett, azonnal egy terv kidolgozásához fogtak, a mely szerint az unió terjesztése elősegíttessék. Az illyr udvari kancellária, a mely azért állíttatott fel, hogy kizárólag szerb ügyekkel foglalkozzék, s kiszorítva a magyar udvari kancellária befolyását, quasi megvédje a görög keleti vallást, most ime a legkomolyabban azon fáradozik, hogy keresztülvigye az uniót. Igaz ugyan, hogy elítélte gróf Petazzit brutális eljárásáért az unió körül, de elhatározta e deputatio, hogy titkon dolgozzék az unión s hogy arról ne értesítse sem a magyar kancelláriát, sem a helytartó tanácsot s hogy különösen arra ügyeljen, miszerint e tervről a görög keleti klerus és a nép tudomást ne szerezzen.

Miután Petazzi Marcsából nyolcz szerzetest elűzött, a

kik az uniót nem akarták elismerni, a nép fellázadt, miért is az illyr udvari deputatio e szerzetesek eltartására 600 frtot rendelt el, valamint azt, hogy e szerzetesek Gomirje és Lepavina kolostorokba helyeztessenek el. Ha pedig a nép nem elégednék meg azzal, vagy az említett kolostorok nem akarnák e szerzeteseket befogadni, s ezek másfelé (Oroszországot gondolták) fordulnának segítségért, akkor esetleg nagyobb összeg fog megszavaztatni.

Az uniónak sikeresebb elérhetőse céljából az illyr udvari kancellária 1753. október 20-án új tervet nyújtott be, a melyben különösen hangsúlyoztatott, hogy az unió jobban fog haladni, ha a görög keleti papság befolyása a népre megbéníttatik. Egyuttal megtiltatott a metropolitának, hogy a népet az uniótól visszatartsa, s meghagyatott neki, hogy ez értelemben egy körrendeletet bocsásson ki a görög keleti püspökökhöz, beküldvén azonban előbb az illyr deputationnak e körrendeletet. Mind ezt Nenadovics Pál metropolita, — a ki különben kegyben állott Mária Teréziánál — kénytelen volt megtenni,¹ daczára, hogy a görög keleti vallás feltétlen hive volt.

Mikor a metropolita e körrendelete megjelent, a jezsuiták azt hitték, hogy már most akármit tehetnek. A vallási üldözések napi renden voltak: a görög keleti papoknak nem volt megengedve érintkezni a néppel; s mindenféle szép és nem szép eszközökkel kényszerítették az egyszerű népet az unió befogadására. Ily módon akarta a bécsi udvar a szerbeknek Oroszországba való kiköltözését megakadályozni!! Kiadatott még egy hivatalos acta, a melyben az mondatott, hogy azon szerbek is, a kik elfogadják az uniót, élvezni fogják az összes privilegiumokat l. Lipóttól kezdve; ezzel akarták siettetni az

¹ Dr. J. H. Schwicker: Politische Geschichte der Serben in Ungarn stb. i. m. 147. 151—156.

uniót. Az elégedetlenség nőttön-nőtt, míg 1755. január havában ki nem tört egy nagy és veszélyes forradalom. A körösi határőrök elsők fogtak fegyvert s rengeteg nép kezdett gyülekezni kaszákkal felfegyverkezve. Ujév január 25-én a felkelők felkaszaboltak 9 tisztet, a kik helyre akarták állítani a békét.

A felkelők mind nagyobb számmal gyültek össze a szomszéd megyékből s sokan csatlakoztak hozzájuk a Bánátból is. A jezsuiták épülete Sztanitson a Szt.-György ezredben, a zágrábi püspök palotája Grácban, Kőrös-megyében s még mintegy harmincz más épület földig romboltatott. Mikor a bécsi udvar meghatalmazottakat küldött ki lebeszélendők a népet a fegyverfogásról, a felkelők azzal fenyegették őket, hogy megölik, s néhányat meg is sebesítettek, Widmann nevü tiszt pedig bele is halt sebeibe. A ki nem akart a felkelőkkel tartani, a kik 20,000 voltak, azt megölték. Kerceselics és Zakjevics gazdag horvátokról tudva van, hogy a felkelők meggyilkolták őket. E felkelés csak a következő évben lett elnyomva; a népet csak alig tudták lecsillapítani.¹

Nagyváradon különösen kitünt az unió körüli fáradozása által Forgách püspök, s mikor a felkelés ott is már küszöbön volt, mert az unitusok azt állították, hogy az az egész diöcésa gör. unitárius, kiküldetett 1754-ben egy udvari bizottság (Hofcomission), a melyben részt vettek a kalocsai érsek Klobussitzky, Marquis de Ville és Hadik tábornokok; a karloviczi metropolita részéről kiküldetett Putnik Mózes archimandrita «ad audiendum et informandum». Minthogy Klobussitzky nem volt alkalmas személyiség, helyére elnöknek gróf Batthyányi Imre jött, s a bizottság folytatta működését 1756-ig. E bizottságnak feladata volt kitudni, mennyi gör. keleti és mennyi gör.

¹ Picot E.: i. m. 145—146.

unitárius van ott. 170 helység vétetett át s az egész nagyváradai diöcesában 8,667 családapa és 14,420 gyermek közül csak 255 családapa és 431 gyermek iratott be unitáriusnak, a többi mind gör. keleti volt. Erre a bécsi udvar elhatározta, hogy oda jezsuita missionariusokat küld, s hogy abban az egyházmegyében egy új görög unitárius kolostort épít!¹

Mária Terézia azóta is folyton az unió terjesztésén fáradozott; a szerbeknek is juttatott azonban egy parányi morzsát, a mennyiben gróf Petazzit áthelyezte más helyre onnan, s helyét báró Scherzerrel töltötte be, kiről Mária Terézia azt mondta, hogy képes az uniót szép szerével keresztül vinni. Petazzi számára azonban továbbra is fenforgott a lehetőség, hogy felségsértéssel vádolja az udvar előtt azokat, a kik nem akarták elismerni az uniót. A vallási üldözések továbbra is tartottak s még nem egy család költözött át Oroszországba.

Mikor 1754-ben Bartenstein lett az illyr udvari deputatio elnöke, arra törekedtek, hogy az unió csendben és békében, a gör. kel. nép üldözése nélkül terjesztessék; el akarták kerülni a felkeléseket, melyek mégis komoly aggodalmakba ejtették Mária Teréziát, kinek helyzete a kül-ellenségek miatt nem vala a legbiztosabb.

Az uniónak békés utoni terjesztése volt Bartensteinnak terve, a ki lelke mélyéből gyűlölte Petazzit, azért, mert ez erőszakkal akarta kivinni a gör. kel. egyháznak egyesülését a római katholikussal. Csudálatos, hogy Bartenstein, a ki igazi barátja volt a szerbeknek, a mint az említett könyvéből tisztán kivehető, nem tudott felülemelkedni a vallási előítéleteken; de mindenesetre az ő érdeme, hogy legalább Magyarországon az unió nem vezetett többé véres összeütközé-

¹ J. von Csaplovics: Slavonien und zum Theil Croatien stb. i. m. 52.

sekre. Ezen időtől fogva az unió ügye egész más alakot nyert, mert az unió folytatásaként vehetjük ama igazságtalanságokat, rendetlenségeket és akadályokat, melyek azóta keletkeztek s meggátolták a magyarországi szerbek vallási, egyházi és kulturális fejlődését.

És az idők folyamán lassan-lassan elenyészelt az unió körüli törekvések vallási jellege, helyet engedve mindinkább a politikai jellegnek.¹

¹ Messze vezetne el bennünket, ha e könyvecskében szólani akarnánk a görög-keleti egyház és vallás állapotáról a szerbeknek Oroszországba való kiköltözésétől maig. Csupán azt említjük fel, hogy mikor a nevezetes 1769. évi karloviczi szerb egyházi kongresszus után, melyen a képviselők sok, a belső egyházi viszonyokra vonatkozó ügyet rendeztek, — megjelent 1770-ben a «Regulamentum Constitutionis Nationis Illyricae», e regulamentum nem elégítette ki a szerbek óhajait, s ők az 1774-iki congressuson benyújtották követeléseiket az 1770-iki említett regulamentummal szemben. Mikor 1777-ben egy másik regulamentum jelent meg, s mikor az illyr udvari deputatio feloszlatott, melynek hatáskörét a magyar kancellária vette át, ez még kevésbé elégíthette ki a szerbeket. Sőt a «Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis», melyet Mária Terézia 1779. január 16-án, az udvari haditanács és magyar kancellária tanácskozása folytán tett javaslat alapján megerősített, sem rendezhette kellőleg ez ügyet. Mai napig sincs megoldva sok fontos, egyházi és kulturális kérdés. — A magyarországi szerbeknek legrégebb történelméből mi szándékosan — habár csak a főbb vonásokban — ismertettük érdemeiket az állam irányában, s kimutattuk, hogy számosan a szerbek közül is fontos állásokat töltöttek be ez országban s tehát a haza javának előmozdítására is befolytak. Ha magunkévá tennők is ama véleményt, hogy a privilegiumokra nem lehet egy nemzet jogait alapítani, mégis szilárd támaszok maradnak fenn, azok pedig: hogy a szerbeknek egy része ősidőktől fogva lakott Magyarországon, hogy most is tekintélyes számmal él itt, s hogy az ország többi nemzetiségeivel egy arányban viseli az összes terheket s hogy e haza megvédésében érdemekre tett szert. És ép a közös haza érdekében volna kívánatos, hogy a szerbeknek ama óhajai, melyek alaposak, igazság szerint oldassanak meg.

Dr BALLAGI GÉZA

